

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Robert Frank

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**FORMACIJA BRIGAD
NOV IN PO SLOVENIJE**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO:

UVOD	4
1. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL	6
1.1. Predmet in cilji naloge	6
1.2. Hipoteze	6
1.3. Uporabljene metode	7
1.4. Opredelitev temeljnih pojmov	7
1.4.1. Formacija	7
1.4.2. Brigada	8
2. PRED NASTANKOM PRVIH BRIGAD 1941-1942	10
2.1. Brigada v zamislih slovenskega partizanskega vodstva	11
2.1.1. Prva slovenska brigada (II. grupa odredov)	12
2.2. Vplivi na formacijo slovenskih brigad	14
2.2.1. Internacionalne brigade v španski državljanski vojni	15
2.2.2 Proletarske brigade	16
3. PRVE SLOVENSKE UDARNE BRIGADE (1942)	18
3.1. Tomšičeva brigada	18
3.2. Beblerjeva odredba in ustanovitev novih treh brigad	19
3.3. Razvoj brigad od nastanka do leta 1943	21
3.3.1. Organizacija obveščevalne službe	23
3.4. Ustanavljanje brigad v drugih slovenskih pokrajinah spomladi 1943	24
3.5. Združitev vseh brigad v prvih dveh divizijah	25
4. KAPITULACIJA ITALIJE IN MNOŽICA NOVIH BRIGAD	29
4.1. Ustanavljanje novih brigad, divizij in korpusov	30
4.2. Nove enote v brigadah	33
4.2.1. Organizacija štabov in delavske čete	34
5. IZENAČEVANJE FORMACIJ BRIGAD V LETU 1944	38

5.1. Nova organizacija štabov	38
5.2. Ustanovitev inženirskih čet	39
5.3. Posledice nove formacije na terenu	40
5.3.1 Formacija v brigadah IX. korpusa	40
5.3.2. Formacija brigad VII. korpusa.....	41
5.3.3. Posebnosti brigad na Štajerskem	43
5.4. Poletna in jesenska reorganizacija	45
5.4.1. Razformiranje brigadnih minerskih vodov	47
5.4.2. Nova organizacija službe zvez.....	47
5.4.3. Nova organizacija štabov.....	48
5.4.4. Ostale spremembe v formaciji brigad	49
6. FORMACIJA V ZAKLJUČNEM OBDOBJU VOJNE	50
6.1. Brigade na območju VII. korpusa	53
6.1.1. Peta prekomorska brigada Ivana Turšiča.....	54
6.2. Brigade na območju IX. korpusa.....	55
6.3. Brigade na območju IV. operativne cone.....	57
7. SPECIALNE BRIGADE IN BRIGADE TUJIH NARODNOSTI.....	59
7.1. Specialne brigade	59
7.1.1. Brigade Vojske državne varnosti - VDV	59
7.1.2. Prva slovenska artilerijska brigada	61
7.1.3. Inženirska (Gradbena) in Prometna brigada	63
7.1.4. Dopolnitvena in Zaščitna brigada.....	
7.2. Brigade tujih narodnosti	65
8. ZNAČILNOSTI RAZVOJA IN RAZMERE V KATERIH SO NASTAJALE BRIGADE	68
9. VERIFIKACIJA HIPOTEZ	71
VIRI IN LITERATURA	74

UVOD

V popolni dezorganizaciji in kaosu, nastalem po zlomu kraljevih oboroženih sil in Kraljevine Jugoslavije v aprilski vojni, se je del slovenskega naroda odločil za oborožen odpor. V samo šestih dneh vojne je bila razbita jugoslovanska kraljeva vojska in Slovenijo so si medsebojno razdelile Nemčija, Italija in Madžarska. Predstavniki Komunistične partije Slovenije, Krščanskih socialistov, demokratičnega krila Sokolov in naprednih kulturnih delavcev so se zbrali 27. aprila 1941 in ustanovili Protiimperialistično fronto slovenskega naroda, kasneje preimenovano v Osvobodilno fronto. Hkrati s političnimi so izvajali tudi vojaške priprave. Skrivali so orožje, opremo, strelivo in izvajali posamezne akcije. Na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo, 22. junija 1941, so v Ljubljani ustanovili najvišji vojaški vodstveni organ bodočih partizanskih čet - Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, kasneje so vrhovno spremenili v glavno. Kmalu so organizirali prve čete in bataljone, spomladi 1942 pa tudi odrede in grupe odredov. Odredi so bili regionalnega značaja in so se premikali ter izvajali boj na svojem omejenem območju. Slovenske odporiške sile so se ustanovljale v skrajno nemogočih razmerah, orožja je bilo premalo, vojaške opreme ni bilo, ni bilo niti usposobljenega vojnega kadra, pomoči zaveznikov v tem začetnem obdobju še ni bilo. Tako je bilo nujno z razpoložljivimi ljudmi in sredstvi kar najbolje organizirati vojsko, ki bi ustrezala specifičnim slovenskim potrebam in razmeram. Slovenski odpor je bil tako pred nastankom brigad že dobro organiziran in je tudi že dosegel nekaj pomembnih zmag.

Slovenska partizanska vojska se je razvijala postopoma, od manjših enot do večjih. Najprej so bile ustanovljene skupine in čete, ki so se združevale v bataljone in na teh osnovah so zrasle največje enote slovenske vojske - korpusi. Prve partizanske enote so bile po moči dokaj šibke, vendar zaradi svoje taktike niso bile podvržene velikim izgubam. Največji problem teh enot je bil, da niso bile zmožne doseči večje zmage ali uničiti nasprotnikove enote, saj so bile preprosto premajhne, povezava med njimi je šepala, težjega orožja pa niso imele. Glavno poveljstvo je tako moralo ukrepati in začeti ustanovljati nove enote, ki bi dvignile slovenski odpor na višjo stopnjo.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ni takoj spoznalo potrebe po ustanavljanju večjih združenih enot, oziroma so menili, da čas za brigade še ni prišel. Tako je bila 1. slovenska brigada, samoiniciativno ustanovljena 5. aprila 1942, po mesecu dni preimenovana v 2. grupo odredov. (Ferlež, 1972: 252) Razvoj brigad se je tako začasno ustavil. Šele poleti leta 1942 je partizansko vodstvo, zaradi prihajajoče velike italijanske ofenzive, uvidelo potrebo po večjih enotah, ki bodo sposobne manevrirati po celotnem slovenskem ozemlju. Ustanovljena je bila 1. slovenska proletarska udarna brigada "Tone Tomšič". Septembra 1942 so v času 5. in 6. faze italijanske ofenzive ustanovili še tri udarne brigade. Te štiri enote so do poleti 1943 predstavljale glavno udarno moč slovenskega partizanskega gibanja.

Brigade so se izkazale kot enote, ki so sposobne prenesti sovražnikove ofenzive in tudi v najkrajšem možnem času odgovoriti. Bile so dokaj mobilne, če upoštevamo, da so se partizani premikali peš. Dosegle so mnoge zmage, saj je lahko Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet prestavljalo in grupiralo posamezne brigade (pozneje tudi divizije), da so te lahko s koncentriranim ognjem uničile nasprotnika ali ga težje poškodovale.

Slovensko razgibano ozemlje, prepredeno z mnogimi prometnicami, je predstavljalo oviro pri delovanju in popolnjevanju brigad. Moč brigad je zelo nihala, brigade so preživljale težke čase in bile podvržene mnogim reorganizacijam, da bi povečali njihovo borbenost in učinkovitost v boju. Od leta 1942 do konca vojne se je na slovenskem ozemlju bojevalo 43 brigad, ki so bile vsaj nekaj časa pod poveljstvom glavnega poveljstva slovenskega odporniškega gibanja. Nekaj brigad je bilo sestavljenih tudi iz tujcev, ki so se pridružili boju proti okupatorjem. Od 43 brigad je konec vojne dočakalo 31 brigad.

Brigade so bile torej formacijske enote, s katerim je slovenski odpor zadal sovražniku prve večje udarce. V brigadah so se kalili novi poveljniki, ki so kasneje prevzemali pomembnejša mesta v divizijah in korpusih, katerih nastanek so omogočile prav brigade, ki so nakazale nove možnosti boja.

1. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL

1.1. Predmet in cilji naloge

Cilj moje diplomske naloge je raziskati organizacijski razvoj slovenskih partizanskih brigad. Zanimalo me bo, zakaj so partizani začeli organizirati brigade, kakšni so bili začetni problemi in kako so se razvijale do konca vojne. Pri tem se bom posvetil predvsem formaciji brigade; koliko partizanov je bilo v eni brigadi, koliko je bilo bataljonov v brigadi in koliko je bilo manjših enot (čete, vodi) za podporo. Oborožitev brigade je pomembna zaradi njene bojne moči. Predvsem je pomembno, koliko težkega orožja je brigada imela (težki mitraljezi, minometi, topovi) in koliko od tega orožja je bilo skoncentriranega v enotah (čete, vodi, baterije) težkega orožja. Slovenske partizanske brigade so šle skozi več razvojnih faz, ki so se pokazale v spremembah strukture brigad. Na formacijo slovenskih brigad so najbolj vplivale specifične slovenske razmere: moč sovražnika na določenem območju, mobilizacijske zmožnosti, gostota cestnega omrežja, dostop do oborožitve, streliva, opreme itd. Poleg posebnosti slovenskega ozemlja, so vplivale tudi zahteve in navodila Vrhovnega poveljstva NOV in PO Jugoslavije. S spreminjanjem potreb po določenih partizanskih enotah se je spreminjalo število partizanov v brigadi in tudi skupno število brigad vključenih v slovenski narodnoosvobodilni boj.

1.2. Hipoteze

HIPOTEZA 1

Partizanska brigada je bila osnovna operativna enota, ki je ustrezala partizanskemu bojevanju. Bila je dovolj majhna in fleksibilna enota, da je lahko manevrirala po celotnem ozemlju Slovenije. Ustanovljena je bila zaradi potrebe po enotah, ki bi lahko z večjimi ofenzivnimi nalogami zavzemale in uničevale sovražne pozicije.

HIPOTEZA 2

Formacija slovenskih partizanskih brigad je bila odvisna od različnih dejavnikov: moči sovražnika na določenem območju, konfiguracije, vendar je bila povezana predvsem z pomanjkanjem ljudi in orožja. Tako so bile slovenske brigade, brigade predvsem po imenu in ne po številu ljudi in oborožitvi.

HIPOTEZA 3

Slovenske brigade zaradi večje komunikacijske gostote, velikega števila sovražnikovih oporišč in pravzaprav malo velikih gozdnih območij, ki jih je lahko sovražnik obkolil in preiskal, nikoli niso dosegle velikosti partizanskih brigad v ostalih jugoslovanskih pokrajinah, čeprav je formacija izhajala iz istih izhodišč. Zaradi specifičnosti slovenskega ozemlja in pomanjkanja človeškega faktorja, je bilo število partizanov v brigadi le redko večje kot 1000.

1.3. Uporabljene metode

V nalogi bom uporabil naslednje metode:

- **analize in interpretacije primarnih virov** (v: Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije, VI. del, Boji v Sloveniji 1941 - 1945),
- **analize in interpretacije sekundarnih virov** (brigadne monografije, v katerih so avtorji interpretirali posamezne ukaze in spremembe v formacijah brigad),
- **zgodovinska analiza** (kronološka analiza razvoja brigad in primerjava posameznih faz razvoja in pri tem ocena pozitivnih in negativnih posledic posamezne reorganizacije).

1.4. Opredelitev temeljnih pojmov

1.4.1. Formacija

V širšem smislu predstavlja delitev oboroženih sil na zvrsti, rodove, službe, enote in ustanove, v ožjem - usklajevanje kvantitativnih in kvalitativnih razmerij človeškega in materialnega faktorja v določenih organizacijskih strukturah (enote, ustanove, institucije),

zaradi doseganja zelene bojne moči, bolj učinkovite uporabe v boju, lažjega poveljevanja in izvajanja usposabljanja. S formacijo se odreja število delovnih mest osebne sestave, kot tudi vrsta, količina in raspored osebnih in skupnih materialnih sredstev. V praksi se največ uporabljata dve vrsti formacij: po strukturi (osebna in materialna) in po namenu (vojna in mirnodobna). Formacija je odvisna od več faktorjev. Najpomembnejši so vojna doktrina, stopnja razvitosti vojaške tehnike, ekonomske zmogljivosti, demografska struktura prebivalstva, geografske značilnosti, organizacija zaledja, idr. (Vojna enciklopedija, knjiga 3, 1972: 8)

Število podrejenih enot ne sme vplivati na učinkovitost poveljevanja in na možnost vplivanja na podrejene. Glede na število enot v neposredni sestavi ločimo: dvojne, trojne, četvorne in petorne formacije. (Vojna enciklopedija, knjiga 3, 1972: 9)

1.4.2. Brigada

Je višja taktična združena enota, najpogosteje samostojna ali v sestavi divizije, izjemoma lahko tudi v višjih enotah (korpus, armada). Načeloma je sestavljena iz dveh do petih bataljonov (nekje iz več polkov) in enot za podporo, bojno, inženirsko in zaledno zagotovitev, poveljevanje in zveze. Formira se v vseh zvrsteh in rodovih, vendar najpogosteje v kopenski vojski, posebej v pehoti. Glede na sestavo, je usposobljena za delovanje v različnih pogojih in za samostojne akcije taktično - operativnega značaja. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 10) Brigada je organizacija enot z močjo od 2.000 do 8.000 mož, ki ji poveljuje brigadir ali polkovnik. Polk ima podobno moč kot brigada, vendar je polk trdno določena organizacija z definirano notranjo strukturo, medtem ko je brigada fleksibilna, z notranjo strukturo, ki se prilagaja posebnostim bojnega okolja. (International Military and Defense Encyclopedia, volume 2, 1993: 2058-2059)

Brigade so lahko, odvisno od sestave, namena in osnovne oborožitve, pehotne (imajo tudi posebne podzvrsti: planinske, gorske), konjiške, oklepne, mehanizirane, artilerijske, protiletalske artilerije, inženirske, kemijske zaščite, letalske, padalske, letalsko - desantne, pomorsko-desantne in druge. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 10)

Ime brigade se je prvič pojavilo v XIV. stoletju v Franciji, za manjšo skupino vojakov nedoločene moči. Ob koncu XVI. stoletja so ime brigada začeli uporabljati za formacijsko enoto oklepne konjenice, ki je imela 25 ljudi in šele v XVII. stoletju se začnejo pojavljati prve brigade kot večje vojne formacije. Najbolj poznane brigade tistega časa so nizozemske in španske, ki so imele 3 do 4 bataljone in so bile sestavljene iz približno enakega števila strelcev in suličarjev. To niso bile stalne formacije, ampak le začasne taktične enote. Francoski vojskovodja Tirien šele ob koncu XVII. stoletja formira brigade kot enorodovske, kompaktne enote. Pehotna brigada je imela takrat od 3 do 8 bataljonov, konjeniška do 8 eskadronov. Do pojava divizije (več kot eno stoletje) je bila brigada najvišja enota kopenske vojske. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 10)

Pehotna brigada se kot organizacijski pojem začne pojavljati v začetku XVIII. stoletju v ruski in od leta 1784 v francoski vojski. Tam je imela dva linijska polka s po dvema linijskima in enim grenadirskim bataljonom. Po francoski revoluciji je bil polk, kot sistem starega režima ukinjen. Zato so razčlenjevali brigade na polbrigade, ki je imela poleg poveljstva, en linijski in dva prostovoljna bataljona, ter artilerijsko četo (šest topov). Dve taki polbrigadi so združili v brigado, ki je imela tudi grenadirski bataljon in je skupaj štela okrog 5.500 ljudi. Pruska vojska je v letih od 1808 do 1818 imela mešane brigade, sestavljene iz sedmih ali osmih bataljonov, dvanajstih eskadronov, dveh artilerijskih baterij, pionirske čete in čete vozov. Dve brigadi sta bili korpus, kasneje so jih razformirali v divizije. Tudi druge države so po zgledu Francije, brigade uvedle kot stalne formacije kopenske vojske. Običajno so imele dva do tri polke, običajno so bile v sestavi divizije ali višjih enot. Avstroogrski korpusi so tako imeli leta 1866 po štiri brigade, pruska divizija dve pehotni in eno konjeniško. Brigade v Veliki Britaniji so imele tri do štiri bataljone. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 11)

Prva svetovna vojna je prinesla nekaj sprememb. Brigade so bile podrejene diviziji, ki je imela dve do tri brigade, ali pa so bile neposredno podrejene odredom, kot najvišji operativni enoti. Avstroogrška je imela v pehotnih divizijah po dve brigadi (s po dvema polkoma), medtem ko so bile gorske brigade neposredno podrejene višjim enotam. Gorska brigada Avstroogrške vojske je imela poveljstvo, od štiri do šest pehotnih bataljonov (vsak bataljon je imel štiri čete in mitralješki oddelek), lovsko četo, konjeniški vod in topniški divizion (8 topov). Številčno stanje take brigade je bilo od 5.000 do 6.500 ljudi, odvisno od števila bataljonov. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 11)

Veliko brigad se je že med prvo svetovno vojno razformiralo, namesto njih so se uvedli polki. Avstrija in Madžarska sta zaradi mirovnih pogodb obdržali brigade, kot najvišje mirnodobne enote. V sestavi brigad so imeli dva pehotna polka in enote za podporo. V gorskih enotah so brigade vendarle ostale kot najvišje enote v mnogih državah (Francija, Italija, Češkoslovaška, Poljska, Finska...). Ponekod so bile sestavljene iz dveh ali treh polkov, neke pa so bile formirane neposredno iz bataljonov. Med drugo svetovno vojno je šel razvoj brigad predvsem v smer mehaniziranih in oklepnih brigad. Te brigade so imele različno število oklepnih polkov ali bataljonov, nekatere pa so bile okrepljene tudi z pehotnimi motoriziranimi bataljoni. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 13)

2. PRED NASTANKOM PRVIH BRIGAD 1941-1942

2.1. Brigada v zamislih slovenskega partizanskega vodstva

Jugoslovanska kraljeva vojska je bila premagana v samo šestih dneh. To je pri nekaterih Slovencih vzbudilo nezadovoljstvo in so takoj začeli s pripravami na oborožen odpor. Zbirali so orožje, ki je ostalo od razbite jugoslovanske vojske. Vendar so kmalu ugotovili, da bi za uspešen odpor potrebovali organizacijo, ki bi združila vse ljudi, ne glede kateri stranki pripadajo. Predstavniki Komunistične partije Slovenije, Krščanskih socialistov, demokratičnega krila Sokolov in naprednih kulturnih delavcev so ustanovili Osvobodilno fronto. Osvobodilna fronta je bila politična organizacija odporiškega gibanja, ki je poskrbela, da se je začela organizirana oborožena vstaja slovenskega naroda. Na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo (22. junija 1941) je bilo ustanovljeno Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Kasneje je bil ta najvišji vojaško vodstveni organ bodočih partizanskih čet, ob vzpostavitvi zveze z jugoslovanskim vodstvom, preimenovan v Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet.¹ (NOV na Slovenskem, 1978: 89-90) Proti koncu julija so bile ustanovljene prve organizirane vojaške enote, čete. Na Gorenjskem naj bi iz njih v vsakem partijskem okrožju nastal po en bataljon. (NOV na Slovenskem, 1978: 103)

Med časom, ko je Glavno poveljstvo izvajalo organizacijske in vojaške priprave za začetek oborožene vstaje, so v tem poveljstvu pripravili tudi poseben pravilnik. Pravilnik je obsegal sestavo, delo in naloge partizanskih čet Slovenije. Nastal je sredi julija, poimenovali so ga "Partizanski zakon". Že takrat je partizansko vodstvo predvidelo brigade, ki so bile po zakonu predpisane najvišje formacijske enote v Sloveniji. Verjetno so jih uvedli po zgledu španskih brigad, saj je bilo v Glavnem poveljstvu kar nekaj španskih borcev. "Partizanski zakon" je v svojem *11. členu* zapisal, da se partizanska armada se deli na: vode, čete, bataljone in *brigade*. Poveljniki so bili poveljnik voda, čete, bataljona in *brigade*. V *točki b. 14. člena* je določeno, da komandirja čete imenuje komandant bataljona v sporazumu s štabom brigade. (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije, VI. del,

¹ Od konca septembra 1942 sta se namesto tega izraza vse pogosteje uporabljala naziva "Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske" ali "Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske." V januarju 1943 so začeli po vzoru Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije uporabljati naziv "Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov" (SNOV in PO). Konec maja 1943 so ime še enkrat spremenili in odslej se je imenoval Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS). (NOV na Slovenskem, 1978: 449-450)

Boji v Sloveniji 1941 - 1945, knjiga 1, dokument št. 5; v nadaljevanju Zbornik VI-1-5) Partizanski zakon je določil ureditev partizanske vojske po španskem vzorcu, ki ima za osnovo trojko (ni omenjeno v zakonu). Natančnejše določbe o tem prinaša listina "Ureditev partizanske udarne brigade", ki sta jo podpisala Jaka Avšič in Jože Brilej. Štiri trojke sestavljajo vod (12 mož), 4 vodi sestavljajo četo. Četa naj bi imela še obrtniško in intendantsko trojko ter četno poveljstvo. (Strle, 1981: 459) Partizanski zakon je zelo natančno določil formacijske oblike slovenske partizanske vojske. To je bil prvi korak k organiziranemu oblikovanju partizanskih enot, ki bi kasneje lahko postale urejena vojska. Vendar so bile čete in bataljoni dolgo časa edina formacijska oblika partizanske vojske in še ti so bili teritorialnega značaja. Razmere, v katerih so delovali partizani, so bile težke in niso dovoljevale združevanja večjih enot, saj so bili problemi tako z orožjem, kot s prehrano in opremo. Poleg tega je bilo majhno slovensko ozemlje zasedeno s strani treh okupatorjev, ki so med svojim ozemlji postavili težko prehodne meje. To je onemogočalo lahke prehode borcev in iz enega dela Slovenije v drugo. Slovenija je bila tudi zelo prepletena s prometnicami in kraji, kar je onemogočalo bivanje večjih enot na majhnih ozemljih izven sovražnikovega ozemlja.

Spomladi 1942 so zaradi prej naštetih dejavnikov, ki so onemogočali komunikacijo med štabom in podrejenimi bataljoni in četami začeli uvajati odrede in grupe odredov. S tem so se povečale samo pristojnosti in odgovornost posameznih odredov na določenem področju, ni pa se spremenila navezanost določene enote na razmeroma majhno ozemlje. Z ukazom 4. aprila 1942 je poveljstvo partizanskih čet ustanovilo štiri grupe odredov, ki so združevale 13 odredov. Prva grupa odredov je zajela Gorenjsko in Koroško, druga zahodno Štajersko, tretja Dolenjsko, Notranjsko, medtem ko naj bi četrta pokrivala Vzhodno Štajersko. Kasneje IV. grupa ni bila ustanovljena in 25. junija istega leta so iz III. grupe ustanovili še V. grupo odredov. (NOV na Slovenskem, 1978: 229-230, 288) Med to reorganizacijo partizanske vojske je prišlo do "nesporazuma", ki je pokazal, da bi tudi v Sloveniji lahko imeli večje manevrske enote. Ker poveljniki bodoče II. grupe odredov niso prejeli navodil glede nove organizacije partizanske vojske, so na Dolenjskem namesto II. grupe odredov ustanovili 1. štajersko partizansko brigado.

2.1.1. Prva slovenska brigada (II. grupa odredov)

Prva slovenska (štajerska) brigada je bila ustanovljena 5. aprila 1942, ko so priredili slovesen zbor vseh enot. Brigado sta ustanovila bivša španska borca Franc Rozman - Stane in Dušan Kveder - Tomaž. Brigada je bila sestavljena po zgledu mednarodnih brigad v španski državljanski vojni. (Ferlež, 1972: 224) Brigada je imela 3 bataljone. Prvi je bil na Štajerskem, ostala dva sta bila na Dolenjskem in sta imela vsak po 3 čete. Drugi in tretji bataljon sta imela vsak še strojnični vod, drugemu je bil podrejen še konjeniški vod (7 konjev). Štab brigade so sestavljali komandant (Franc Rozman - Stane), politični komisar (Dušan Kveder - Tomaž) in namestnik komandanta (Peter Stante - Skala), poleg njih sta bila v štabu še brigadni zdravnik in brigadni kurir. Pod direktnim poveljstvom štaba brigade je bil še radio-telefonski vod. (Ferlež, 1972: 226; Zbornik VI-2-35)

Štajerska brigada je bila v času ustanovitve tretja brigada v jugoslovanskem odporiškem gibanju in prva, ki je nastala brez neposrednega učinkovanja Vrhovnega štaba. (Ferenc, 1992: 15) Ob ustanovitvi je štela več kot 300 mož. Oborožena je bila predvsem s puškami, imela pa je tudi 20 puškomitraljezov in 2 težka mitraljeza. Do konca aprila je njena moč narasla na okoli 400 borcev. (Ferlež, 1972: 227-247)

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je imelo v vmesnem času drugačne načrte reorganizacije vojske. V pripravah na t.i. spomladansko partizansko vstajo je temeljito preuredilo slovensko partizansko vojsko za vse slovensko ozemlje. (Ferenc, 1992: 15) Že 4. aprila 1942 so izdali ukaz o reorganizaciji slovenske vojske, po katerem naj bi se čete in bataljoni združevali v odrede, odredi pa v 4 grupe odredov. Drugo grupo odredov so sestavljali Pohorski, Savinjski in Dravski odred. (Zbornik VI-2-44) Preureditev po vzoru iz Vrhovnega štaba se tako ni ujemala z navodili glede reorganizacije slovenske partizanske vojske. Glavno poveljstvo je za samoiniciativnost grajalo poveljstvo 1. brigade in jim takoj ukazalo, da se preimenujejo v II. grupo odredov. Predvsem jim je zamerilo to, da niso prej informirali Glavnega poveljstva. (Zbornik VI-2-51) Do nesporazuma je prišlo zaradi tega, ker pošta o reorganizaciji ni prišla do štaba brigade. Štab 1. brigade je tako le organiziral enote, kot se mu je na terenu zdelo najbolj primerno. Za enoto so uporabili izraz, ki je že bil zapisan v "Partizanskem zakonu," medtem ko je Glavno poveljstvo uvedlo novega. (Zbornik VI-2-59) Glavno poveljstvo je potem celo pohvalilo samoiniciativnost, vendar svojega ukaza o ustanovitvi grup odredov ni hotelo več preklicati. Tako so 1. maja 1942 ustanovili II. grupo odredov, dejansko se je s tem 1. brigada le preimenovala. Štab grupe je ostal isti, dobili so le

intendanta in novega zdravnika. (Zbornik VI-2-75; Ferlež, 1972: 251-252) Do novih (prvih) slovenskih brigad je tako poteklo še nekaj časa, vendar je vodstvo slovenskega odpora spoznalo, da so le te potrebne za dvig boja proti okupatorju na višjo raven.

Razvoj brigad je bil za nekaj časa z novo reorganizacijo ustavljen. Vendar so slovenski voditelji pod vtisom uspešnega ustanavljanja brigad v Bosni uvideli, da bi brigade lahko obstale tudi v Sloveniji. Edvard Kardelj je 23. aprila 1942 v pismu Titu omenjal Savinjski odred (II. grupa odredov), ki je najboljši v Sloveniji in je tudi kandidat za proletarsko brigado. (Zbornik VI-2-56) Tako so po zgledu ustanavljanja proletarskih brigad začeli tudi v slovenskem vodstvu ustvarjati pogoje zanje. Najprej so ustanovili proletarsko četo, z odredbo konec maja so ustanovili tudi prvi slovenski proletarski udarni bataljon "Tone Tomšič". Bataljon je bil ustanovljen 14. junija 1942 in je predstavljal jedro prve slovenske proletarske brigade. Popolnjeval naj bi se z najbolj hrabrimi borci, predvsem iz delavskega razreda. (Zbornik VI-2-122)

2.2. Vplivi na formacijo slovenskih brigad

Slovensko odporniško gibanje se je v vojaški organizaciji zgledovalo po več vojskah. Prvi dejavnik so bile direktive in navodila vodstva jugoslovanske partizanske vojske. Mnogo je bilo tudi španskih borcev, ki so se kot prostovoljci borili v španski državljanski vojni. Veliko španskih borcev se je priključilo partizanom, nekaj jih je bilo tudi v vrhu KPS in tudi zaradi svojih vojnih in vojaških izkušenj so postopoma zasedali najpomembnejša politična in vojaška mesta v odporniškem gibanju. Internacionalne brigade v državljanski vojni so bile najbolj udarne enote in verjetno so hoteli španski borci ustanoviti take enote. Slovenci so bili tudi obvezniki v kraljevi vojski, nekaj tudi aktivnih in rezervnih oficirjev. Ti so s svojimi izkušnjami in znanjem tudi vplivali na potek organiziranja slovenskih formacijski enot. Vendar stara kraljeva vojska ni imela brigad, imela je polke. Štiri do šest polkov je sestavljalo divizijo. Polk so sestavljali bataljoni, bataljone čete in četo vodi. (Švajncer, 1992: 156) Tako ta tretji dejavnik ni bistveno vplival na samo ustanovitev in formacijo brigad.

2.2.1. Internacionalne brigade v španski državljanski vojni

Španske državljanske vojne so se udeležili mnogi Jugoslovani in tudi mnogi Slovenci. V veliko primerih so ravno ti veterani sodelovali v narodnoosvobodilni vojni, mnogokrat na pomembnih poveljniških mestih. Franc Rozman-Stane in Dušan Kveder-Tomaž sta bila ustanovitelja 1. slovenske brigade, ki je bila že po enem mesecu preimenovana v II. grupo odredov. Zelo pomemben za ustanavljanje slovenskih brigad je bil tudi dr. Aleš Bebler, avtor "Partizanskega zakona," ki je bil odgovoren za ustanovitev treh brigad v času italijanske ofenzive septembra 1942.

Zamisel o internacionalnih brigadah v državljanski vojni je že konec septembra leta 1936 sprejel izvršni komite Komunistične internacionale. (Španija, 1971: 143) Prve internacionalne enote so bile centurije, ki so bile po številu borcev enake četi in so imele 3 vode. Tri centurije so sestavljale Columne in so bile po velikosti enake bataljonu. Tako so bili borci internacionalnih enot kmalu pripravljani na združevanje v večje enote-brigade. Čez en mesec, 22. oktobra 1936, je republikanska vlada Španije sprejela odločitev o ustanavljanju posebnih enot mednarodnih prostovoljcev - internacionalne brigade. (Španija, 1971: 155)

Internacionalne brigade so bile samostojne pehotne brigade s po **3-4 bataljoni** in z odgovarjajočimi rodovi vojske, ki so ji omogočali samostojno delovanje. Formacija brigad ni bila vedno idealna, ampak so vseeno težili k temu:

- da je imel **bataljon** 3 strelske in 1 mitralješko četo,
- da je **četa** imela 3 vode s po 40 borci,
- brigada je imela tudi razne **enote za podporo delovanja**: *četo za zvezo, inženirsko četo, topniško baterijo (topovi 76 mm), protitankovsko baterijo (topovi 45 mm), eskadron konjenice, sanitetno službo, intendantsko službo, transport, orožarna (skladišče orožja in streliva, kjer so izvajali tudi manjša popravila) in štab z zaščitnim delom*. Kasneje so brigade dobile tudi *četo minometov*.

Brigade so imele v svojih vrstah od 2.000 do največ 3.000 vojakov. (Španija, 1971: 163) Štab brigade je imel organizacijski, obveščevalni, operativni, topografski oddelek in oddelek za zveze. V štabu je bilo tako od 10 do 12 častnikov. V štabu je bil tudi politični komisariat z majhnim aparatom. (Španija, 1971: 166-167)

2.2.2 Proletarske brigade

Partizanski odredi so bili v začetku nujni za razvoj oboroženega boja, prav zaradi svoje vezanosti na določen teritorij. Vendar že konec leta 1941 niso bili več dovolj, da odgovorijo kompleksnejšim operativnim nalogam in potrebam širjenja in krepitve narodno osvobodilnega gibanja jugoslovanskih narodov, hitrega in učinkovitega izvajanja strateško-operativnih načrtov Vrhovnega štaba, zagotavljanje stalne iniciative in ofenzivnosti, hitrega in nenadnega prenosa težišča operacije na področja kjer bi se sovražniku zadali najtežji udarci s čim manjšimi izgubami. (Vojna enciklopedija, knjiga 7, 1972: 368) Zaradi teh potreb je bilo potrebno ustanoviti kvalitetno višje vojne enote, ki bi bile čvrsto organizirane, boljše oborožene in sposobne za večje akcije. Naziv proletarske so dobile brigade, ustanovljene med decembrom 1941 in junijem 1942, kasneje so ga dobile brigade, ki so se v bojih izjemno izkazale.

Prvo proletarsko brigado je v Bosni 21. decembra 1941 ustanovil Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije. V svoji sestavi je imela 6 bataljonov in skupaj 1.199 borcev. Vrhovni štab je kmalu sestavil tudi Statut proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad, ki je določal karakter, formacijo in naloge teh enot. Po tem statutu so se brigade tretirale kot "vojne udarne formacije narodov Jugoslavije pod vodstvom Komunistične partije", s čimer se je poudarjal njihov vsejugoslovanski, osvobodilni in revolucionarni karakter. Brigade so bile po statutu gibljive enote, vselej pripravljene nastopiti kjerkoli je bilo potrebno, prav tako so morale biti vse enote v brigadi usposobljene za samostojno delovanje. Naziv proletarska je označeval razredno pripadnost in revolucionarne cilje, za katere so se borile te enote. Tako ime so dobile, ker so v njih vstopali pretežno delavci iz tovarn in rudnikov. Bile so sestavljene iz izbranih in politično osveščenih borcev in tudi večina poveljnikov in borcev je bila članov Komunistične partije in SKOJ (Zveza komunistične mladine Jugoslavije). Naloga brigad pa ni bila samo boj proti okupatorju in kolaborantom, ampak tudi ustvarjanje pogojev za radikalne spremembe družbeno-ekonomskih odnosov. Komunistična partija Jugoslavije je s proletarskimi brigadami že v času vojne dobila enote, s katerimi je poleg uspešnega boja proti okupatorju reševala tudi problem oblasti. S tem so brigade dobile poleg vojaškega dobile tudi revolucionarni značaj. (Anić, 1982: 121-122)

V točki 10. statut predpisuje brigadno sestavo:

- **Štab**, ki je imel *poveljujoči del* (komandant in njegov namestnik, politični komisar in njegov namestnik), *konjeniški vod* (30 konjenikov), *vod za zveze* (kurirska, telefonska in radijska desetina), *pionirski vod* (pionirska, minerska desetina), *kulturna skupina* (opravljanje politično propagandne dejavnosti). Kasneje so štab razširili z načelnikom štaba, intendantom in sanitetnim referentom.
- Brigada je imela najmanj **4 udarne bataljone**. Bataljon je imel do 300 borcev in bork v treh do štirih udarnih četah, ki so imele po 3 vode.
- Enote za podporo so bile sestavljene iz **spremljevalne čete** in **artilериjske enote**. Spremljevalna (težka) četa je imela toliko *mitraljeških vodov*, kolikor je bilo bataljonov v brigadi, imela je tudi *vod lahkih* in *vod težkih minometov*. Artilerijska enota je bila lahko sestavljena iz posameznih topov, baterij (4 topovi), pa vse do divizionu (12 topov).
- **Motomehanizirane enote** so se ustanovljale po potrebi in možnostih.
- **Pratež** (toliko oddelkov, kolikor bataljonov in oddelek za štab brigade).
- **Saniteta**. (Anić, 1982: 123-124)

V praksi se je številčno stanje brigad običajno gibalo od 800 do 1.200 partizanov, oboroženih z lahko pehotno oborožitvijo, s 5 do 10 težkimi mitraljezi in nekaj minometi. Lahko so imele tudi nekaj artilerijskih orožij. Kasneje se je njihova sestava lahko spreminjala, odvisno od materialnih zmožnosti in drugih okoliščin. (Anić, 1982: 125)

3. PRVE SLOVENSKE UDARNE BRIGADE (1942)

3.1. Tomšičeva brigada

Po fašistični usmrtni organizacijskega sekretarja KPS Toneta Tomšiča so 14. junija 1942 iz takratnih proletarskih čet ustanovili Prvi proletarski bataljon "Tone Tomšič". Drugi proletarski bataljon so ustanovili 16. julija 1942 in je štel najmanj 95 borcev. Oba bataljona sta postala jedro prve brigade. Brigado je ustanovilo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in njemu je bila brigada tudi podrejena. Partizani, ki so jih poslali iz čet III. in V. grupe odredov v brigado, so morali biti dober proletarski element, sposobni vzgoje in politično neoporečni (Strle, 1986: 17, 24)

Velika italijanska ofenziva, ki je trajala od 16. julija do 4. novembra 1942, je prisilila vodstvo slovenskih partizanov, da pohiti z ustanavljanjem brigad. Zavedali so se pomanjkljivosti odredne oblike organizacije slovenskih čet na mejah osvobojenega ozemlja, saj odredi v primeru večje sovražnikove ofenzive ne bi bili primerni za izvajanje napadov na širšem območju. Glavno poveljstvo je tako že 30. junija 1942 izdalo ukaz o ustanovitvi 1. brigade. (NOV na Slovenskem, 1978: 312) Ukaz za ustanovitev Tomšičeve brigade je bil izdan natanko dva meseca po preureditvi 1. štajerske brigade v II. grupo odredov, vendar v povsem spremenjenih okoliščinah.

Ustanavljanje brigade se kljub zgodnjim pripravam zavleklo do 20. julija 1942, ko je bila na Cesti pri Starem Logu slovesna ustanovitev 1. slovenske proletarske udarne brigade (SPUB) "Tone Tomšič". (Strle, 1986: 26) Slovesnost ob ustanovitvi so pripravili le štiri dni po začetku velike italijanske ofenzive na slovenskih tleh, kot bi poveljstvo vedelo, kakšne enote bo v prihodnjih mesecih še krvavo potrebovalo. Deset dni prej je odredba postavila štab 1. brigade, ki je določil le poveljnika in političnega komisarja. (Zbornik VI-3-55) Brigada je imela 2 bataljona in 367 borcev. Prvi bataljon je imel 175 borcev, 2. bataljon 180, v štabu brigade pa je bilo 12 borcev. Oba bataljona sta imela po 3 čete. Moč brigade se je hitro večala in je do 12. avgusta istega leta narasla na okrog 500 borcev. (Strle, 1986: 72-77)

V slovenskem boju je sodelovalo več političnih strank in vse niso predstavljale delavskih vrst. Brigado so ustanovili v razmerah, ko so se na velikem osvobojenem ozemlju na Dolenjskem in Notranjskem razpasle nekatere hude napake. Med temi napakami je bilo tudi sektaštvo. Po ustanovitvi 1. slovenske proletarske brigade so se očitki nekaterih krščanskih socialistov še pomnožili, nasprotja pa so se povečevala. KPS ni hotela vztrajati pri imenu proletarska, da ne bi rušila slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Prav tako sta podala svojo odločitev Tito in Kominterni, ki sta prepovedala ustanavljanje proletarskih brigad v Sloveniji in zahtevala ukinitve imena proletarska. (Strle, 1986: 85-86) Proletarsko brigado "Tone Tomšič" so 11. avgusta 1942 z ukazom Glavnega štaba slovenskih partizanskih čet preimenovali v udarno brigado. Zamenjale so se tudi vse oznake, ki so spominjale na proletarsko brigado (srp in kladivo)². (Zbornik VI-3-107)

3.2. Beblerjeva odredba in ustanovitev novih treh brigad

Italijanska ofenziva je postajala vedno hujša in slovensko politično in vojaško vodstvo se je znašlo v obkoljenem Kočevskem Rogu. Skupina voditeljev pod vodstvom dr. Aleša Beblerja je bila izven obroča, kjer je začela zbirati razkropljene enote in jih pošiljati v boj za razbremenitev obkoljenih tovarišev. Pravzaprav je skupina postala rezervno poveljstvo in je tudi prevzela poveljevanje partizanskim enotam. Začela je tudi preurejati enote in reorganizirati vojsko, tako da so iz odredov začeli ustanavljati manevrske brigade. Dokler je bilo osvobojeno ozemlje pod partizanskim nadzorom, so potrebovali manjše enote, ki so lahko kontrolirale celotno ozemlje. Z novimi razmerami, do katerih je pripeljala velika italijanska ofenziva, se je pokazala potreba po koncentraciji enot. Nove enote bi morale biti sposobne izvesti večje in učinkovitejše napade in ne bi bile več vezane na določen teritorij.

Z ukazom številka 10 (Beblerjeva odredba) Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet so 26. avgusta 1942 združili III. in V. grupo v enotno III. grupo odredov. Zmanjševati so začeli posamezne odrede, borce pa so začeli pošiljati v manevrske brigade. Te so bile podrejene direktno Glavnemu štabu. Že 4. septembra 1942 je bila tako ustanovljena 2. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada (SNOUB) "Matija Gubec." (Zbornik VI-3-127;

² Po vojni, 2. novembra 1951, je dobila naziv 14. proletarska brigada Tone Tomšič. (Vojna enciklopedija, knjiga 7, 1972: 378)

Ambrožič, 1972: 11) Ustanovila se je iz enot Krškega in Zahodnodolenjskega odreda in je imela ob ustanovitvi 3 bataljone in 640 partizanov. (Ambrožič, 1972: 27-28) Beblerjeva odredba je bila osnova za kasneje izdane odredbe, s katerimi so ustanovili še Cankarjevo in Šercerjevo brigado.

Glavni štab je že deset dni po svečanem ustanovnem mitingu Gubčeve brigade (16. september 1942) izdal ukaz o formiranju Cankarjeve in Gubčeve brigade in imenovanju štabov brigad. (Zbornik VI-4-27) Istega dne je izdal tudi odredbo o formiranju Šercerjeve brigade. (Zbornik VI-4-28) Določbe obeh odredb so bile iste, vendar so se nanašale na dve različni ozemlji, kjer naj bi se brigade ustanovile. Prve tri so bile na območju bivše V. grupe odredov, Šercerjeva na območju bivše III. grupe.

Določba iz sredine septembra 1942 je prinesla tudi velike spremembe v formaciji brigad. Formacijo so izenačili v vseh štirih brigadah in so tudi natančno določili število borcev v posamezni brigadi in v podrejenih enotah. Nova formacija je določala:

- **štab brigade**

- poveljnik in namestnik poveljnika
- politični komisar in namestnik političnega komisarja
- v štabu so bili še odgovorni za agitprop (agitacijsko-propagandna dejavnost), obveščevalec, intendant in zdravnik.

- **sestavo brigade in bataljonov**

- v brigadi so 3 bataljoni
- bataljon ima 3 čete (četa ima 40 borcev) (Zbornik VI-4-27)

Odredba je tudi določila največje dovoljeno celotno število borcev v brigadi. To ni smelo skupaj s poveljniško strukturo preseči 380 borcev. (Zbornik VI-4-27) Brigade so s temi dokumenti formacijsko izenačili. Imele so trojno formacijo in razmeroma majhno število borcev, ki je zadostovalo komaj za oslabljen bataljon redne vojske. Število partizanov je bilo prilagojeno posebnim slovenskim razmeram in potrebam. Oborožitev je bila lahka, razen enega ali dveh težkih mitraljezov, vendar jih na začetku še niso uporabljali v posebnih težkih

četah ali vodih. S tako ureditvijo se ni strinjal vrhovni poveljnik jugoslovanske partizanske vojske - Josip Broz-Tito. V pismu z dne 16. novembra 1942 je nasprotoval ustanavljanju številčno šibkih brigad, za brigado je zahteval 800 do 1.000 mož in ne 300 do 500, kakršne so ustanavljali v Sloveniji. Te brigade so bile za Tita bataljon in po njegovem mnenju ni bilo potrebe po velikem številu majhnih brigad, saj razmere zahtevajo večje brigade, sposobne za večje samostojne akcije. (Strle, 1986: 365)

3.3. Razvoj brigad od nastanka do leta 1943

Brigade so že v začetku pokazale svojo moč v boju proti italijanski vojski. Bile so uspešne na odprtem terenu, kjer so s taktiko manevriranja onemogočale napadalčeve prodore. Pravilnost sklepa o hitrejši preureditvi slovenske partizanske vojske in ustanovitvi brigad se je pokazala že sredi velike italijanske ofenzive. Brigade so delovale strnjeno in se premikale ter imele precej manj osipa borcev kot pa odredi. (Ferenc, 1992: 17) Vendar so pokazale tudi svoje pomanjkljivosti. Pomanjkanje težkega orožja in neizkušenost poveljniškega kadra so preprečevali zavzemanje sovražnikovih utrjenih postojank. Tako od druge polovice septembra do srede novembra 1942 brigade niso zavzele ali uničile niti ene belogardistične postojanke. (NOV na Slovenskem, 1978: 350)

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je ugotavljalo: "Brigade še vedno niso postale partizanska vojska višje stopnje. Štabom brigad mora biti jasno, da za uspeh ni več dovolj le stari partizanski način, presenečenja, nenadnega udara in hitrega umika. Brigada je formacija, ki smo jo ustanovili predvsem z namenom da juriša, zavzema, uničuje sovražnikove položaje." (Zbornik VI-4-74) Poveljstvo je tudi ukazalo, naj izboljšajo obveščevalno službo in ustanovijo posebne bombaške oddelke, ki bodo poleg mitraljezov glavna moč napada. (Zbornik VI-4-74)

Tabela 3.1: Številčno stanje in oborožitev brigad v oktobru in novembru 1942

ENOTA (datum stanja)	Število borcev	Število bataljonov	Prištabne enote
<i>Tomšičeva</i> (15. nov.)	273	3	/
<i>Gubčeva</i> (12. nov.)	390	3	/
<i>Cankarjeva</i> (26. nov)	okrog 500	3	mitralješka četa (2 težka mit.)
<i>Šercerjeva</i> (26. okt)	okrog 340	3	minerski vod

(Strle, 1986: 294-296; Ambrožič, 1972: 73-74; Ambrožič, 1975: 67; Guček, 1974: 17)

Tabela nam prikazuje stanje brigad od konca oktobra do konca novembra 1942. Brigade so se konec leta 1942 ponovno povečevale. Glavni štab slovenskih partizanskih čet je na začetku decembra zmanjšal število borcev v odredih in izdal odlok o mobilizaciji ter s tem povečal brigade. Izvajati se je namreč začela partizanska ofenziva in Glavni štab je potreboval močne brigade, ki bi nosile glavno breme te ofenzive. Cankarjeva se je povečala iz 350 - 360 borcev, kolikor jih je imela konec septembra, na okrog 500 borcev, kolikor jih je bilo konec novembra. Enako število borcev je imela tudi konec decembra. (Ambrožič, 1975: 22-25, 67; Zbornik VI-4-143) Šercerjeva je imela takrat 410 borcev, Gubčeva okrog 600 in Tomšičeva okrog 450 borcev. (Guček, 1974: 71; Zbornik VI-4-143) Brigada je imela povprečno imela 2 do 3 težka mitraljeza, 12 do 15 puškomitraljezov in puške različne izdelave. (Zbornik VI-4-143) Poleg zmanjšanja števila posameznih odredov se je zmanjšalo tudi samo število odredov. Novembra 1942 so v Ljubljanski pokrajini ostali le štirje odredi. Nove razmere so prinesle tudi nove naloge za odrede. Ostali so na svojem omejenem območju, postali so mobilizacijska središča in šola za borce, preden so odšli v brigade. (NOV na Slovenskem, 1978: 332-333)

Konec decembra 1942 so v štabu udarnih brigad postavili tudi načelnika štaba. V začetku so bili načelniki večinoma iz vrst poveljnikov, ki jih je Tito poslal v Slovenijo, da bi v Slovenijo prinesli izkušnje partizanskega bojevanja, kakršne so si v Črni gori, BiH in na Hrvaškem pridobile proletarske brigade pod poveljstvom vrhovnega štaba. (NOV na Slovenskem, 1978: 391) Pod vodstvom Arse Jovanovića, načelnika Vrhovnega štaba NOV IN POJ, je konec novembra 1943 v Slovenijo prišlo 12 poveljnikov in vsaka brigada je dobila nekaj

poveljnikov, ki so prevzeli pomembne položaje v štabih brigad in štabih bataljonov.³ (Zbornik VI-4-109, 136) Ti poveljniki so takoj začeli preurejati slovenske brigade. Pred njihovim prihodom je hotelo slovensko partizansko vodstvo ustanoviti le eno močno brigado z okoli 800 možmi in močne partizanske odrede. Arso Jovanović ni odkril nič novega, ko je ugotovil, da so slovenske brigade številčno prešibke. Pred njim sta to spoznala že Edvard Kardelj in Josip Broz - Tito. Prav gotovo se je Jovanović ravnal po napotkih, ki mu jih je pred odhodom v Slovenijo začrtal vrhovni komandant in je tudi ukrepal kot da so njegova pooblastila nepreklicna. Ne da bi s pristojnimi veliko razpravljal, je odločil: brigade okrepiti na škodo odredov. (Strle, 1986: 360) Namen je bil dvigniti število borcev v vseh štirih brigadah na 500. Odredi so se s tem zmanjšali na najmanjše možno število in so imeli le posebne terenske zadolžitve. Do spomladi 1943 naj bi brigade poskušali povečati na 600 do 700 mož, nekatere še več. (Zbornik II-7-109)

3.3.1. Organizacija obveščevalne službe

Obveščevalna služba v enotah NOV in PO Slovenije ni bila enotno razvita in ni mogla učinkovito delovati. Glavno poveljstvo jo je hotelo poenotiti z navodili Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije in jo organizirati od najvišjega poveljstva do najnižjih enot na terenu. Z navodili, izdanimi 17. februarja 1943, je ukinilo vsa prej izdana navodila o organizaciji obveščevalne službe in postavilo novo ureditev. Na čelo obveščevalne službe je postavil obveščevalni center pri Glavnem poveljstvu. Njemu so bili podrejeni obveščevalni centri operativnih con. Po brigadah so vzpostavili brigadne obveščevalne centre, ki so bili odgovorni obveščevalnim centrom con in svojim štabom. V štabih brigadnih bataljonov in poveljstvih čet so dobili obveščevalca. Na čelu obveščevalnih centrov je bil načelnik, ki ni imel točnega števila podrejenih. Število članov je bilo namreč odvisno od situacije in potreb štaba brigade. Naloge centra so se delile na obveščevalne in protiobveščevalne. Obveščevalni center je zbiral podatke o sovražniku, njegovi organizaciji, formaciji, orožju, o njegovi morali. Zanimali so jih tudi podatki o sovražnikovem odnosu do civilnega prebivalstva in o samem razpoloženju med prebivalstvom. Stalno so obveščali višje enote o moči lastnih enot,

³ Cankarjeva brigada je dobila štiri Titove častnike, medtem ko sta v Gubčevi ostala dva, eden izmed njiju je postal celo namestnik poveljnika brigade. (Ambrožič, 1972, 89-90)

morali, sposobnosti poveljnikov in borcev. Osnovna naloga protiobveščevalnega sektorja pa je bilo vodenje boja za obrambo pred sovražnikovimi vohuni. (Zbornik VI-5-56)

3.4. Ustanavljanje brigad v drugih slovenskih pokrajinah spomladi 1943

Uspešne izkušnje iz skupnega bojevanja prvih štirih slovenskih brigad so spodbudile vodstvo narodnoosvobodilnega, da se je konec marca 1943 zavzelo za hitrejše ustanavljanje brigad tudi v drugih slovenskih pokrajinah. Prvi novi brigadi so dobili na Primorskem, kjer se je v zimi 1942 / 43 partizanom priključilo veliko število prostovoljcev. Štab primorske operativne cone⁴ je že sredi februarja ukazal ustanoviti prvo primorsko brigado "Andrej Laharnar" (voditelj tolminskega punta na začetku 18. stoletja), ki pa zaradi smrti že imenovanega komandanta Janka Premrla-Vojka in prezaposlenosti primorskih enot s spremljanjem prostovoljcev v osrednjo Slovenijo, ni bila ustanovljena. (Ferenc, 1992: 17) Aleš Bebler je na začetku aprila 1943 sestavil osnutek ukaza o ustanovitvi dveh primorskih brigad, 8. Gregorčičeve in 9. Gradnikove. Čez nekaj dni so zaporedni številki spremenili v 5. in 6. SNOUB. Kot prve brigade so tudi ti dve ustanovili iz odredov, iz Severnoprimskega in Južnoprimskega. (Petelin, 1983: 27) Zaradi napadov italijanske vojske sta se brigadi prvič zbrali šele v začetku maja 1943. Gregorčičeva je imela 1. maja na mestu samo dva bataljona, kasneje je imela tri. Gradnikova je imela prve tri mesece podobno formacijo.

- Imela je tri bataljone, tudi čete in vodi so imeli trojno formacijo. V bataljonih je bilo povprečno od 120 do 150 borcev, v celotni brigadi je bilo tako od 400 do 450 borcev. V juniju je brigada delovala večinoma po bataljonih in se je združevala le po potrebi.
- V štabu so bili poleg ožjega dela še *odsek za kulturno-prosvetno dejavnost, sanitetni referent* (v bataljonskih štabih so bile bolničarke), *brigadni obveščevalec* (opravljal je izvidniško-obveščevalno dejavnost, podrejeni so mu bili tudi bataljonski obveščevalci), *intendant* in *kurirska desetina*. Štabu brigade je bil podrejen *minerski vod*.
- Oborožitev je bila lahka, saj so imeli le 1 težki mitraljez in kasneje, ko je prišla zavezniška pomoč, tudi 27 puškomitraljezov. (Petelin, 1983: 114-115)

⁴ Glavno poveljstvo je partizanske enote 26. decembra 1942 zaradi lažjega delovanja razdelil v 4 operativne cone. Najmočnejša je bila 1. (Dolenjska cona), kateri sta bili podrejeni tudi Gubčeva in Cankarjeva brigada.

Štab primorske operativne cone konec julija 1943, zaradi hudih izgub Gregorčičeve brigade, združi obe primorski brigadi v Gradnikovo. V združeni enoti je bilo v štirih bataljonih okrog 500 borcev in večinoma so bili vsi oboroženi. (Petelin, 1983: 121)

Razmere na Gorenjskem in Štajerskem so šele sredi leta 1943 dovoljevale ustanovitev prvih dveh brigad. Z ukazom 12. julija so ustanovili 8. Gorenjsko (kasneje je bila preimenovana v 7. SNOUB "France Prešeren"), ki je imela 3 bataljone in 550 borcev. Ukaz je določil tudi štab brigade s štirimi člani ožjega štaba, zdravnikom, intendantom in obveščevalcem. (Zbornik VI-6-38, 70) Štajersko brigado, poimenovano 6. SNOUB "Slavko Šlander". so ustanovili s podobnim ukazom 14. julija, vendar je bila ustanovljena šele 6. avgusta. Imela je 750 borcev v treh bataljonih, pri štabu brigade je imela tudi kurirski vod (12 mož). (Zbornik VI-6-41)

3.5. Združitev vseh brigad v prvih dveh divizijah

Že od junija 1943 je bilo vodstvu slovenskega osvobodilnega gibanja povsem jasno, da je vsak dan pričakovati dogodke, zaradi katerih se bodo razmere na Slovenskem popolnoma spremenile. V Glavni štab NOV in PO Slovenije in centralni komite KPS so namreč že od pomladi 1943 prihajale vesti, da se pripravlja prehod Italije na stran zaveznikov in da je razpad fašistične diktature le vprašanje časa. (Klanjšček, 1985: 40) Pričakovati je bilo tudi, da se bo italijanska vojska umaknila iz Balkana. Tako bi se velika vojska z vso njeno oborožitvijo, strelivom in ostalo vojaško opremo umikala tudi čez slovensko ozemlje. Pravzaprav je že konec spomladi 1943 položaj zahteval oblikovanje divizijskih štabov, ki bi imeli vse potrebne organe za pravilno vodenje enot in za načrtovanje akcij. Divizije bi združile brigade in uspešneje usklajevale delovanje nižjih enot, kot so jih operativne cone. Štabi operativnih con, ki so imeli značaj teritorialno-operativnih organov, niso več ustrezali čedalje večjim zahtevam. Zato so za posamezne boje sestavili posebne operativne štabe, da bi reševali številna vprašanja v zvezi z sodelovanjem in usklajevanjem dejavnosti brigad. (Klanjšček, 1985: 40)

Tomšičeva in Šercerjeva sta spadali 2. (Notranjsko). Ostali dve coni, 3. (Alpska) (Gorenjska in Primorska) in 4. (Štajerska) v svoji sestavi nista imeli brigad, ampak le odrede in samostojne bataljone. (Zbornik VI-4-138)

Po odobritvi Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije je Glavni štab NOV in PO Slovenije, z ukazom 13. julija 1943, ustanovil XIV. in XV. divizijo NOV in PO Jugoslavije. Tomšičevo, Šercerjevo in Gradnikovo brigado so združili v XIV. divizijo, začasno so ji priključili tudi Prešernovo. Dobile so tudi nove zaporedne številke (1. Tomšičeva, 2. Šercerjeva, 3. Gradnikova). Petnajsto divizijo sta sestavljali na začetku Gubčeva (po novem 4. brigada) in Cankarjeva (5. brigada), avgusta pa so ji priključili tudi Šlandrovo brigado. (Zbornik VI-6-39; NOV na Slovenskem, 1978: 483)

Diviziji sta kmalu po svoji ustanovitvi začeli urejati brigade. Gubčeva in Cankarjeva sta morali pod poveljstvom XV. divizije že v avgustu številčno izenačiti vse bataljone. V vsakem bataljonu so ustanovili pionirske vode, v katerih je bilo od 10 do 20 partizanov (tudi neoboroženi z orodjem). Namenjeni so bili rušenju komunikacij. Pri poveljstvu brigad okrepijo vod za zvezo. (Ambrožič, 1972: 280-295)

Ustanovitev divizij je označila novo obdobje v razvoju narodnoosvobodilne vojske. Partizanska vojska se je s tem pripravila, da izkoristi ugodne možnosti za razširitev osvobodilnega boja ob prihajajočem zlomu Italije. Jedro prvih divizij so bile prve štiri brigade, ki so imele tudi največ izkušenih borcev in poveljnikov. Vendar so jim prav zaradi potreb po večjih enotah na italijanskem zasedenem ozemlju, predvsem v Ljubljanski pokrajini, dodelili tudi vse druge slovenske brigade. Tako je bilo avgusta 1943 v obeh divizijah združenih vseh sedem udarnih brigad⁵. Združitve vseh brigad je povečala udarno moč slovenske vojske, vendar je pomanjkanje težkega orožja še vedno onemogočalo zavzemanje in uničevanje večjih utrjenih postojank. Številčnost in oborožitev prvih štirih brigad v zadnjem mesecu pred kapitulacijo Italije, je predstavljena v naslednjih dveh tabelah.

⁵ Brigade, ki so nastale pred septembrom 1943, so bile udarne že ob ustanovitvi, druge pa so postale s posebnim ukazom Glavnega štaba. Udarne brigade so postale še: 24. aprila 1944 (18. Bazoviška brigada) 26. oktobra 1944 (13. Bračičeva brigada), 27. februarja 1945 (10. Ljubljanska, 12. Štajerska in 19. Kosovelova brigada). Udarne pa je postala tudi 16. Vojkova brigada. Tako smo v Sloveniji imeli 14 udarnih brigad ob koncu vojne. (Zbornik VI-17-12; Zbornik VI-18-120)

Tabela 3.2: Pregled številčnega stanja brigad 1. avgusta 1943

ENOTA	PO SPISKU			PRISOTNI		
	moški	ženske	SKUPAJ	moški	ženske	SKUPAJ
<i>1. UB Tone Tomšič</i>	689	43	732	540	40	580
<i>2. UB Matija Gubec</i>	604	27	631	505	24	529
<i>3. UB Ivan Cankar</i>	745	24	769	557	24	581
<i>4. UB Ljubo Šercer</i>	684	-	684	620	-	620

(Zbornik VI-6-66)

Tabela 3.3: Pregled oborožitve brigad 1. avgusta 1943

ENOTA	Puške	PM	Težki	Lahki	težki	pištole
			mitraljezi	minometi	minometi	
<i>1. UB Tone Tomšič</i>	382	17	11	-	-	47
<i>2. UB Matija Gubec</i>	325	-	23	1	1	43
<i>3. UB Ivan Cankar</i>	333	17	4	3	-	39
<i>4. UB Ljubo Šercer</i>	383	17	5	1	-	45

(Zbornik VI-6-66)

Druge tri brigade so imele manj borcev kot prve štiri, imele pa so tudi slabšo oborožitev. Konec julija ob združitvi Gregorčičeve in Gradnikove je imela nova Gradnkova brigada okrog 500 borcev v 4 bataljonih, ki so bili skoraj vsi oboroženi. (Petelin, 1983: 121) Šlandrova je imela ob ustanovitvi 3 bataljone in 750 borcev. Veliko število borcev je bilo neoboroženih, saj je bilo v brigadi le 287 pušk, 12 mitraljezov (najverjetneje puškomitraljezov), nekaj pištol in bomb. V brigadi je bilo tako kar okrog 400 neoboroženih borcev. (Stiplovšek, 1971: 51-62) Prešernova brigada je od julija 1943, ko je bila ustanovljena, zelo oslabela. Po hudem porazu na Žirovskem vrhu se je v začetku avgusta za pohod v Ljubljansko pokrajino zbralo le okrog 350 borcev. (NOV na Slovenskem, 1978: 494) Njeno številčno stanje se je še naprej zmanjševalo in na dan kapitulacije Italije je imela brigada tri bataljone, v katerih je bilo od 60 do 80 borcev. Oboroženi so bili z puškami, imeli pa so tudi en težki mitraljez in štiri puškomitraljeze. (Petelin, 1980: 86)

Slovenska partizanska vojska se je od nastanka prvih brigad v letu 1942, do kapitulacije Italije v septembru 1943 zelo razvila. V letu 1942 je dobila prve brigade, ki so bile udarna moč. Delovale so na razmeroma velikem območju in niso bile vezane na določene teritorije.

Zato jih je vodstvo pošiljalo v tiste kraje, kjer je bilo potrebno hitro posredovanje ali pa so jih uporabljali za večje napade na utrjene sovražnikove postojanke. Brigade so torej postale glavna sila in so jih od prve skupne reorganizacije, ki je predvidevala 380 borcev v treh bataljonih, nenehno povečevali. Povečevali so jih tudi na račun zmanjševanja odredov. Ti so dobili predvsem lokalne naloge in so predstavljali podporo brigadam, če so delovale na področju določenega odreda. Glavni štab se je kmalu začel zavedati pozitivnih strani večjih manevrskih enot. Hoteli so tudi razširiti odpor v drugih slovenskih pokrajinah. Zaradi tega so se že spomladi odločili ustanavljati brigade tudi izven Ljubljanske pokrajine. Najboljše razmere so bile na Primorskem, saj se je veliko slovenskih fantov namesto za italijansko vojsko odločilo za odhod v partizane. Zaradi težkih razmer pod nemškim okupatorjem sta šele poleti 1943 prišli na vrsto Štajerska in Gorenjska. Vendar so bile te brigade zaradi neizkušenih borcev in poveljnikov podvržene velikim izgubam. Gregorčičevo so zaradi hudih izgub kot 4. bataljon priključili Gradnikovi. (NOV na Slovenskem, 1978: 493)

Štabi prvih brigad so bili zelo preprosti in v štabu je bilo glede na številčnost celotne brigade razmeroma majhno število borcev. Štabi brigad in prištabne enote (kurirski vod) niso imeli več kot 30 ljudi. Službe še niso bile razvite in tudi drugih posebnih enot za podporo delovanja bataljonov je bilo malo. Pomanjkanje težje oborožitve ni dovoljevalo ustanavljanja težkih čet ali baterij skoraj do kapitulacije Italije. V enotah ni bilo niti dovolj minometov, kaj šele topov. Vendar so se razmere v začetku septembra drastično spremenile. Umikajoča se italijanska vojska je za seboj pustila oziroma so ji je bila odvzeta velika količina orožja. Poleg tega se je narodnoosvobodilnemu boju v tistem času pridružilo veliko ljudi. Za brigade se je tako začelo novo obdobje.

Tabela 3.4: Pregled brigad od leta 1942 do septembra 1943

	1942	od 1.jan. 1943 do 9. sept. 1943
Ustanovljene	5	4
Razpuščene	1	1
STANJE	4	7

4. KAPITULACIJA ITALIJE IN MNOŽICA NOVIH BRIGAD

Italija je v večernih urah 8. septembra 1943 razglasila brezpogojno vdajo svojih oboroženih sil zaveznikom. Slovenske partizanske vojske ta novica ni presenetila, na ta dogodek se je namreč pripravljala dva meseca pred tem in vse večje enote v Ljubljanski pokrajini so bile pripravljene zaseči velike količine orožja in streliva. Že v poznih večernih urah 8. septembra 1943 je Glavni štab NOV in PO Slovenije pozval italijansko poveljstvo, naj brez kakršnekoli sovražnosti sprejmejo predstavnike partizanske vojske in naj upoštevajo njihova navodila, ker bo narodnoosvobodilna vojska le v tem primeru zagotovila uresničevanje določb premirja na slovenskem narodnem ozemlju. Demoralizirana vojska, ki se je čimprej hotela vrniti domov, se s partizani ni hotela boriti. Italijanski poveljniki pa vendarle niso mogli pustiti, da bi jim partizanska vojska pobrala vse orožje, zato so se hoteli pogajati. Na drugi strani pa so imeli partizanski poveljniki navodila, da se ne smejo pogajati in da morajo Italijani sprejemati njihove pogoje. Kdor se je pridružil boju proti Nemcem, je lahko obdržal svoje orožje, ostali so ga morali brezpogojno pustiti na slovenskem ozemlju. Vsi tisti brez orožja so se lahko vrnil v domovino in pri tem jim je pomagala tudi partizanska vojska. (NOV na Slovenskem, 1978: 504-505)

Glavni štab je s XIV. in XV. divizijo in ostalimi enotami od 9. do 12. septembra 1943 razorožil velik del 11. armadnega korpusa (tri divizije) in osvobodil skoraj celotno ozemlje južno od reke Save, razen Ljubljane in nekaj garnizij vzdolž proge Ljubljana - Trst. Narodnoosvobodilna vojska je s tem dobila ogromne količine lahkega in težkega pehotnega orožja, topove, tovornjake, avtomobile, več kot 30 večjih in manjših tankov, veliko opreme in streliva.

Samo z orožjem pa se ni bilo mogoče upreti sovražniku. Potrebovali so tudi ljudi, ki bi to orožje uporabljali. Priključilo se je veliko prostovoljcev iz vseh krajev pod italijansko okupacijo, pozneje vrnilo se je tudi veliko internirancev in Slovencev, ki so služili v italijanski vojski. Medtem sta Glavni štab in Izvršni odbor Osvobodilne fronte (11. septembra 1943) razglasila splošno mobilizacijo za moške med 17. in 45. letom starosti. Kapitulacija Italije je pomenila splošno vstajo slovenskega naroda. V tistem času je nastalo veliko novih

čet in bataljonov, ki so jih zaradi pozitivnih izkušenj začeli združevati v brigade, divizije in kmalu tudi korpuse.

4.1. Ustanavljanje novih brigad, divizij in korpusov

Čas po kapitulaciji je bil ploden za vse partizanske enote, posebej za brigade. Operativni štab za zahodno Slovenijo je 23. septembra štabu Primorske operativne cone naložil, naj formira na območju Gorice, Vipave, Brd, Krasa in Idrije šest novih brigad. Imenovani so bili tudi ožji štabi brigad. (Zbornik VI-7-37) V času od 9. septembra do konca oktobra so na območju Primorske, Dolenjske, Notranjske ustanovili 19 brigad. Vse brigade zaradi neizkušenosti borcev in predvsem poveljnikov niso mogle obstati do konca vojne. Mnogi borci so prvič sploh držali orožje v rokah, poveljniki pa tako velikim enotam še niso znali poveljevati. Takoj po ustanovitvi jih je namreč zajela velika nemška ofenziva in mnoge brigade so bile razbite, še preden so se v celoti zbrale. Od teh 19 brigad so jih tudi 9 ukinili, največ na Primorskem (7). Ukinili so zlasti tiste brigade, ki jih je nemška ofenziva tako razbila, da se niso bile sposobne več boriti⁶. Rabsko brigado, nastalo iz internirancev na otoku Rabu, so ukinili zaradi izčrpanosti njenega moštva.

Slovenski partizanski vojski sta se v tem času pridružili tudi prvi dve brigadi, katerih pripadniki niso bili slovenske narodnosti. V obeh brigadah so se zbrali predvsem delavci iz Trsta in okolice, ki so se hoteli upreti nemškemu sovražniku. Prav tako kot večina brigad na Primorskem je tudi italijanski zajela nemška ofenziva, ki ju je razbila. Enote, ostale po razpadu so se pridružile slovenskim brigadam in ostalim enotam.

Število brigad se je po kapitulaciji Italije večalo iz dneva v dan. V štiridesetih dneh so ustanovili 19 brigad, kar pomeni, da smo v povprečju dobili eno brigado na dva dni. To množico brigad je bilo z obstoječim številom divizij zelo težko obvladovati. Glavni štab je že v začetku oktobra začel ustanavljati nove divizije, preko katerih bi lažje organiziral nižje enote. Že 14. septembra 1943 ustanovijo 18. divizijo NOV in POJ, v katero so uvrstili 8.

⁶ Nemška jesenska ofenziva se je začela že 25. septembra 1943. Potekala je v več fazah. Nemci so najprej nastopili proti osrednjemu delu Primorske, v neposrednem zaledju Tržaškega zaliva. Ofenziva se je nadaljevala v Brkinih in severnem delu Istre, na Dolenjskem, ter Notranjskem in se 20. novembra končala na Gorenjskem in v osrednjem delu Slovenskega primorja. (NOV na Slovenskem, 1978: 578-618)

Levstikovo, 9. in 10. Ljubljansko brigado. Taka je ostala do konca vojne. (Kiauta, 1969: 50-52) Poleg nove divizije sta bili na tem območju tudi dve stari diviziji, 14. in 15, ki sta tudi ustanavljali nove brigade. Iz njunega sestava so konec septembra odšle tri brigade (Gradnikova, Šlandrova in Prešernova), ki so se vrstile na svoja stara območja. V 14. diviziji so od novembra, ko je bilo konec ustanavljanja brigad, delovale Tomšičeva, Šercerjeva in 13. Loška (kasneje Bračičeva) brigada. Petnajsta divizija pa je takrat imela poleg dveh starih tudi dve novi brigadi (Dvanajsto in Petnajsto). Veliko število novih enot v treh divizijah je zahtevalo od Glavnega štaba, da ustanovi vmesen člen med njim in divizijami. Ta enota bi usklajevala delovanje vseh treh divizij. In tako so že 3. oktobra ustanovili 7. korpus NOV in POJ.

Na Primorskem je 6. oktobra Operativni štab za Zahodno Slovenijo ustanovil tri divizije. Na začetku niso imele številke, ampak so imele le začasne nazive:

- Triglavska (njej so bile podrejene Prešernova, Vojkova in Tolminska brigada)
- Goriška (Goriška, Gregorčičeva, Bazoviška)
- Tržaška (Gradnikova, Kosovelova, Tržaška udarna brigada).

Glavni štab je imel zaradi tolikega števila divizij pomislek, saj je menil, da bi morala vsaka divizija imeti vsaj 3.000 borcev in brigada po 1.000. Ker številčno brigade medtem upadejo, so 22. oktobra ukinili Tržaško divizijo. Goriška in Triglavska sta dobili takrat novi številki, Triglavska postane 26. divizija⁷, njej so bile podrejene Gradnikova, Prešernova, Vojkova brigada, Goriška, po novem 27. divizija, z Gregorčičevo, Bazoviško in Kosovelovo brigado. (Petelin, 1985: 32-35) Tudi na Primorskem se je pokazala potreba po višjih enotah od divizij. Glavni štab je 21. decembra 1943 poslal navodila o preimenovanju 3. operativne cone (alpske) v 9. korpus in njegovem nadaljnjem delu. Postavili so tudi štab korpusa. (Klanjšček, 1999: 62)

⁷ Ob koncu leta 1943 številke obeh primorskih divizij ponovno spremenijo. Triglavska postane 31. divizija, Goriška 32., vendar ji 31. januarja 1944 še enkrat spremenijo zaporedno številko in postane 30. divizija NOV in POJ

Tabela 4.1 : Slovenske narodnoosvobodilne brigade ustanovljene od 10. septembra do konca oktobra 1943

BRIGADA	DAN USTANOVITVE	ŠTEVILO BORCEV	ŠTEVILO BATALJONOV
<i>8. SNOB Fran Levstik</i>	10. september	okrog 1.400	3
<i>10. SNOUB Ljubljanska</i>	10. september	konec septembra čez 1.000	2, kasneje 4
<i>9. SNOB</i>	14. september	čez 1.000	3
<i>13. SNOUB Mirko Bračič (do 1944 je bila Loška)</i>	23. september	okrog 450	3
<i>12. SNOUB Štajerska</i>	24. september	okrog 1.700	5
<i>19. SNOUB Srečko Kosovel</i>	25. september	okrog 1.100	3
<i>15. SNOB Belokranjska</i>	28. september	okrog 1.000	4
<i>17. SNOB Simon Gregorčič</i>	28. september	okrog 1.100	4
<i>16. SNOUB Janko Premrl-Vojko</i>	1. oktober	okrog 500	3
<i>18. SNOUB Bazoviška</i>	1. oktober	okrog 1.000	5

(Anić, 1982: 728-733)

Tabela 4.2 Slovenske narodnoosvobodilne brigade ustanovljene od 10. septembra do konca oktobra 1943 in v času do konca novembra tudi ukinjene

BRIGADA	DAN USTANOVITVE / UKINITVE	ŠTEVILO BORCEV	ŠTEVILO BATALJONOV
<i>16. SNOB Rabska</i>	12. september / 3. oktober	okrog 900	5
<i>11. SNOB Brkinska (Snežniška)</i>	17. september / 17. oktober	okrog 900	2, kasneje 4
<i>17. SNOB Istrska</i>	20. september / oktober	okrog 300	2
<i>SNOB Goriška</i>	26. september / 3-4. november	okrog 600	3

14. SNOB Železničarska⁸	25. september / 18. november	okrog 650	3
SNOB Tolminska	6. oktober / 25. oktober	od 400 do 500	3
20. SNOB	21. oktober / 11. november	okrog 250	2
ITALIJANSKI BRIGADI			
Tržaška udarna brigada (Proletarska)	23. september / konec septembra	-	3
16. tržaška brigada (Istrska)	28. september / začetek oktobra	okrog 700	2

(Petelin, 1985: 33; Anić, 1982: 728-733; Enciklopedija Slovenije, knjiga 13, 1999: 32-33)

4.2. Nove enote v brigadah

Veliko število novih borcev v enotah NOV in PO Slovenije in veliko novega orožja, od pištol do tankov, je zahtevalo poenotenje brigad pod poveljstvom Glavnega štaba. Spremembe v brigadah so se dogajale iz ure v uro, zato je zelo težko določiti organizacijo določene brigade v tem neustaljenem obdobju. Število bataljonov v enotah je naraščalo, tako so določene imele tudi po pet bataljonov, vendar so že v nekaj dneh po cele bataljone dodelili za ustanavljanje novih brigad. Isto se je dogajalo z oborožitvijo, katero so posamezne brigade zaplenile. Od italijanske vojske, kot sem že prej omenil, so dobili vse. To oborožitev so štabi brigad takoj vključili v svojo enoto. Glavni štab NOV in PO Slovenije je že dva dni po kapitulaciji izdal navodila enotam 14. in 15. divizije. Na vsakih 6 do 10 borcev naj bi bil puškomitraljez, na vsakih 20 do 30 en težki mitraljez in lahki minomet. Brigade bi morale biti oborožene tudi s protitankovskim orožjem in težkimi minometi. Obenem pa naj bi brigade ustanovljale tudi artilerijske, tankovske in motorizirane enote. (Zbornik VI-7-23) Šercerjeva je zajela 45 tovornjakov, tri oklepne avtomobile, en oklepni avtomobil s topom in tri tanke. Njen štab je zato ustanovil avtomobilsko četo, ki mu je bila neposredno podrejena in Šercerjeva brigada je

⁸ Železničarska brigada je bila ustanovljena iz mobiliziranih železničarjev, ki so vzdrževali železniško progo Grosuplje-Novo mesto-Metlika. To je bila prva slovenska posebna brigada. Ustanovljena je bila predvsem za strokovno rušenje železnice na Dolenjskem, dejansko je bila kasneje uporabljena za operativne naloge. (NOV na Slovenskem, 1978: 546)

postala 1. slovenska motorizirana brigada. Prevozna in oklepna sredstva so morali že konec septembra oddati višjim enotam, od takrat so bili spet navadna pehotna partizanska brigada, s konji in mulami. Avtočeto je ustanovila tudi Tomšičeva brigada, vendar jo je morala zaradi potreb štabov višjih enot razpustiti. (Guček, 1974: 381; Strle, 1989: 206, 282) Brigade so se po italijanski kapitulaciji oborožile z orožjem, ki so ga vse do takrat močno pogrešali in brez katerega ni bilo mogoče zavzemati utrjenih postojank. Topov in minometov je bilo na pretek. Tako je večina brigad ustanovila topniške baterije in minometne čete ali vode. V vseh treh brigadah 15. divizije so ustanovili artilerijske baterije s topovi 65 ali 75 mm. (Ambrožič, 1983: 77)

Tabela 4.3: Številčnost in oborožitev brigad 15. divizije (september/oktober 1943)

BRIGADA	ŠTEVILO BORCEV	ŠTEVILO BATALJONOV	OSTALE BRIGADNE ENOTE
<i>4. SNOUB Gubčeva</i>	1.333	3	topniška baterija (4 topi), četa težkega orožja, kolesarska četa (192 borcev)
<i>5. SNOUB Cankarjeva</i>	1.342	4	topniška baterija (4 topi), vod za zvezo (26 borcev)
<i>12. SNOUB</i>	1.450	5	topniška baterija (3 topi)
<i>15. SNOB</i>	1.006	4 (4. bataljon imel vse težke minomete)	četa za zvezo (34 borcev), kulturniška skupina

(Ambrožič, 1983: 77-84)

Tudi v tretji diviziji, ki je spadala v 7. korpus (18. divizija), so se brigade skozi oktober zelo okrepile. Pred nemško ofenzivo, ki se je začela proti koncu oktobra, so namreč vse imele po več kot 1.000 mož. Vse tri so imele topovske baterije, s po dvema ali tremi topovi in minometne baterije. Minometne baterije niso bile v vseh brigadah direktno podrejene štabom brigad, ampak so jih imeli v svoji sestavi bataljoni. Deveta brigada je imela tudi kolesarsko četo s kurirskimi in izvidniškimi nalogami. (Kiauta, 1969: 73-80)

4.2.1. Organizacija štabov in delavske čete

Brigade na območju Primorske so imele službe in ostale prištabne enote zelo slabo razvite. V bataljonih je bilo zelo veliko borcev, vendar je bilo zelo malo ljudi v štabu brigade, ki so

skrbeli, da bi ti borci svoje bojne naloge lahko opravljali. Poveljstva so sama zelo težko opravljala vse organizacijske in operativne naloge, prihajalo je tudi do zastojev. V Gradnikovi je bilo 1.400 partizanov v bataljonih in spremljevalni (težki) četi, medtem ko je bilo v štabu in njegovih enotah le 50 ljudi. Podobna slika je bila tudi v drugih dveh brigadah 31. divizije. Brigade bi lahko svoje naloge opravljale le z dobro organiziranim aparatom. Štab 3. operativne cone "alpske" je videl to pomanjkanje kadra v štabu in je sredi novembra 1943 v posebnem povelju predpisal enotno organizacijo služb v divizijah in brigadah. Določil je tudi naloge posameznih služb. Štab brigade je bil sestavljen iz:

- **ožjega štaba** (poveljnik, politični komisar, njuna namestnika in načelnik štaba),
- **odsekov** (operativni, obveščevalni, ekonomski, sanitetni, propagandni, za zveze).

Operativni odsek je pripravljala načrte za operacije po navodilih in poveljih komandanta in komisarja. Vodil je tudi inženirsko-tehnično službo, evidenco orožja in streliva. Obveščevalni odsek je organiziral in vodil obveščevalno službo. Odsek za zveze je organiziral vse zveze (kurirji, signalizacija, radijske zveze, telefoni). Ekonomski odsek je vodil intendantske naloge (hrana, obleka). Na čelu sanitetnega odseka je bil zdravnik ali medicinec. Kulturno in propagandno delo v enotah in na terenu, kjer so se enote zadrževale, je organiziral propagandni odsek. Vsak odsek je imel vodilnega, ki je glede na količino in zahtevnost nalog lahko imenoval tudi svoje pomočnike. Načelnik štaba je vodil delo vseh odsekov, kontroliral njihovo delo, dajal napotke in povelja. V bataljonih ni bilo odsekov, namesto njih so bili le referenti za posamezna področja. Brigadna sodišča so bila postavljena tudi v primorskih in gorenjski brigadi. Proti koncu oktobra in začetku novembra se je številčnost in oborožitev brigad na zahodnem delu Slovenije približala brigadam v Ljubljanski pokrajini. Vse brigade so imele od tri do pet bataljonov, spremljevalne čete z topovi, težkimi minometi⁹ in težkimi mitraljezi, število borcev se je gibalo okrog 1.000. (Petelin, 1985: 35-36; Zbornik VI-9-50)

Enotam partizanske vojske so se pridružili novi borci, med njimi so bili tudi tisti, ki so veljali za nezanesljive. To so bili borci iz vrst bele in plave garde. Glavni štab jim ni zaupal bojnih nalog, vendar jim je vseeno namenil naloge, s katerimi naj bi pomagali narodnoosvobodilnemu boju. S poveljem 21. septembra 1943 je določil, da se morajo v divizijah, brigadah in odredih formirati delovne čete. V te čete so bili določeni pripadniki

⁹ Težki minometi v NOV so bili kalibra 81 ali 82 mm. Sedaj se minometi s takimi kalibri imenujejo srednji.

belogardistov in plavogardistov, ki so bili na osnovi amnestije sprejeti v partizansko vojsko. Ker to niso bile kazenske čete, so bili v njih tudi borci, ki niso bili sposobni za vojaške naloge. (Zbornik VI-7-28) Pripadniki čete so bili večinoma neoboroženi, imeli so le nekaj oboroženih borcev za zaščito enote. Njihove naloge so bile razkopavanje cest in postavljanje protitankovskih ovir. Moč delavskih enot in njihova organiziranost so se razlikovale od brigade do brigade. Odvisna je bila od števila ljudi, ki jim niso zaupali. Nekatere so bile te enote podrejene direktno štabu brigade, medtem ko so jih druge organizirali v brigadnih bataljonih.

Obdobje po kapitulaciji Italije je bil čas, ko so se vse partizanske enote zelo okrepile. Nikoli prej in nikoli pozneje ni nastalo toliko novih brigad in se tudi niso tako številčno okrepile. Po tem obdobju se je število brigad zmanjševalo, prav tako se je zmanjševala številčna moč brigad. Z novimi mobiliziranci so samo nadomeščali izgube in niso uspevali krepiti samih brigad. Te so bile v tem obdobju zaradi posebnosti boja v slovenskem prostoru celo prevelike. Vse brigade so si bile po sestavi dokaj podobne, saj so imele poleg pet članskega ožjega štaba, še slabo razvit širši štab, ki s svojimi člani ni mogel zadostno podpirati akcij operativnih enot. Zelo kmalu je prišlo do novih reorganizacij štaba, ki so sicer pripomogle k boljšemu delovanju, vendar so se štabi potem tako povečali, da so bili po določenih sovražnikovih akcijah, celo večji kot posamezni bataljoni znotraj brigade. Brigade so se v tem obdobju zelo povečale, ponekod celo prekomerno. Poveljstva niso znala delati s tako velikimi enotami, veliko borcev ni imelo niti osnovnega vojaškega znanja. Sovražnik seveda ni čakal na čas, ko se bodo partizani usposobili, zato so mnoge enote po nemški ofenzivi zmanjšali, če ne razpustili. Brigade so se konec novembra zmanjšale na okrog 800 do 900 borcev, nekatere še manj, kar je bila po mojem mnenju idealna številka za razmere, v katerih je deloval slovenski odpor.

Tabela 4.4: **Brigade v od 1942 do konca leta 1943**

	ustanovljenih	od njih ukinjenih	slovenske narodnosti	tuje narodnosti
1942	5	1	5	-
do septembra 1943	4	1	4	-
po septembru 1943	19	9	17	2

5. IZENAČEVANJE FORMACIJ BRIGAD V LETU 1944

Brigade so se kljub poskusom njihovih nadrejenih štabov, da bi jih vsaj delno poenotili, še vedno precej razlikovale med seboj. Razlike so bile tako v številu borcev kot njihovi oborožitvi, številu bataljonov in posebnih enot. Poleg težav, ki so se pojavljale v enotah zaradi teh razlik, je bilo take enote tudi težko usklajevati in nadzorovati. Nadrejene enote niso imele natančnega pregleda nad podrejenimi enotami, kjer se je situacija spreminjala iz dneva v dan. Težave neizenačenosti brigad NOV in PO Slovenije so pokazale potrebo po temeljiti reorganizaciji. Potrebno je bilo določiti štabe in jih predvsem povečati, da bi zmogli vse naloge, ki so se pokazale s prihodom tolikega števila novih borcev. Poleg tega je bilo nujno določiti celotno notranjo strukturo teh enot, ki so v dotedanjih bojih sicer izkazale, vendar bi jih bilo mogoče s pravo organizacijo še utrditi in izboljšati njihovo delovanje.

5.1. Nova organizacija štabov

Razvoj partizanskih odredov v redno vojsko je zahteval izenačevanje štabov brigad in tudi razširitev nalog, ki so jih opravljali. Nalog je bilo vedno več, poleg tega so bile vedno bolj zahtevne. V štabih so zato potrebovali vedno več služb, specializiranih za opravljanje določenega dela, saj so bili slabo razviti oziroma so imeli premalo organov, ki bi skrbeli za operativne enote. Glavni štab NOV in PO Slovenije je z ukazom 2. februarja 1944 nameraval povečati pravilnost podrejenih štabov. V tem povelju je bila predpisana struktura štabov od korpusov do odredov. V štabih brigad je bil še vedno predpisan petčlanski ožji štab, v širšem štabu pa po novem ni bilo več odsekov. Namesto njih so v štabu delovali:

- **operativni oficir**, ki je opravljal naloge operativnega odseka,
- **obveščevalni center**,
- **referent za kadre**, ki je vodil evidenco o kadrih in vseh ostalih pripadnikih brigade,
- **referent za zveze**,
- **intendant**,
- **sanitetni referent**,
- **propagandni referent**. (Zbornik VI-11-8)

V brigadi je še vedno delovalo brigadno vojaško sodišče, z enako sestavo kot prej. Predsednik sodišča je obveščal sodni odsek pri štabu korpusa. Štab brigade je dobil tudi referenta za kadre, ki ga v prejšnji postavitvi ni bilo.

Pomožno osebje v štabih bataljonov so sestavljali: obveščevalec, desetnik desetine za zvezo, intendant, bataljonski bolničar in propagandist. Funkcije operativnega odseka in odseka za kadre je opravljal štab bataljona sam.

5.2. Ustanovitev inženirskih čet

Glavni štab NOV in PO Slovenije je po napadih partizanskih enot na utrjene sovražnikove postojanke spoznal pomen sodelovanja pehotnih in inženirskih enot. Postavljanje ovir tankom je bilo pomembno tudi pri zavarovanju napadov, tako da ti niso mogli pravočasno na pomoč obleganim v postojankah. Protitankovske ovire so brez vrednosti, če ne stojijo na pravih mestih in niso pravilno zgrajene. Za postavljanje teh preprek so potrebovali usposobljene borce, združene v posebne enote, ki bi najbolj učinkovito opravljale tovrstno delo. Glavni štab se je odločil, da je potrebna temeljita reorganizacija inženirskih enot v NOV in POS, saj bi borci le ob pravi organizaciji dosegli prave rezultate. V povelju z dne 11. januarja 1944 so navedene formacija in naloge novih inženirskih čet v brigadah.

- Inženirska četa je bila sestavljena iz treh vodov, iz voda za **zveze**, **minerskega** in **pionirskega** voda.
- Poveljniki so morali biti strokovnjaki in tudi vojaki so morali biti poznavalci raznih specialnosti (tesarji, zidarji, pionirji, pontonirji).
- Inženirska četa je bila bojna enota in je bila oborožena z puškami, puškomitraljezi in lahкими minometi, saj so bile te enote, če je bilo to potrebno, lahko uporabljene kot pehotne enote.
- Vodi so morali biti opremljeni v skladu s svojimi nalogami. Vod za zveze je moral imeti vse potrebno za vzpostavljanje nemotenih zvez, pionirski je imel orodje (krampe, lopate, škarje za rezanje žice, razne ključke itd.) Za prenos tega orodja je moral imeti mule ali konje. Minerci so potrebovali eksploziv in ostali material za miniranje.

- Inženirska četa v brigadi je bila kot celota dodana enemu bataljonu. Po potrebi se je lahko potreben del inženircev izdvojil in se je lahko začasno dodal posameznim bataljonom ali četam. (Zbornik VI-10-50)

5.3. Posledice nove formacije na terenu

5.3.1 Formacija v brigadah IX. korpusa

Štab IX. korpusa je v začetku spomladi 1944 po ofenzivnih akcijah podrejenih enot spoznalo, da so imele brigade glede organizacije še vedno preveč proste roke. Med seboj se je sestava enot še vedno preveč razlikovala. Edina rešitev je bila predpisana enotna organizacija, ki bi uredila formacijo od posameznika do poveljstva brigad. Štab korpusa se je zgledoval po navodilih Glavnega štaba o organizaciji štabov in je izdelal svoj "Načrt za formacijo edinic v minimalnem obsegu." Namen tega dokumenta je bil določiti vsakemu posamezniku v enoti določeno nalogo, ki jo je moral tudi izvajati. Bataljon je postal osnovna taktična enota in je dobil tudi enote, ki jih prej ni imel.

NOVA FORMACIJA:

- Četo naj bi sestavljali poveljniški del (komandir, politični komisar in njuna namestnika), pomožni del (obveščevalec, kuhar in dva njegova pomočnika, ekonom, konjevodec, bolničar in dva nosača ranjencev). Imela bi tudi dva voda, vsak vod po dve desetini (desetar, namerilec, pomočnik in pet strelcev). Vsaka desetina bi lahko imela svoj puškomitraljez oziroma tri puškomitraljeze in lahki minomet. V četi naj bi bilo v skladu s formacijo 49 borcev.
- V **bataljonu** naj bi prav tako bili štiričlanski poveljniški del štaba bataljona in pomožni del s štirinajstimi člani (po štirje signalisti in kurirji ter dva obveščevalca). V bataljonu bi bili dve četi, mitralješki vod (dva težka mitraljeza in 22-26 borcev) in inženirski vod (30 pripadnikov v protioklepni, minerski in pionirski desetini). Bataljon naj bi tako imel od 174 do 178 borcev in poveljnikov.

- **Brigada** naj bi združevala tri bataljone in posebne enote. Slednje so bile: spremljevalna četa (2 težka minometa in 33 borcev), inženirski vod, kasneje preimenovan v inženirsko-tehnično četo (33 borcev v pionirski in minerski desetini) in vod za zveze (telefonska, brezžična, signalna, kurirska desetina in 27 borcev). Štab je bil sestavljen v skladu z odredbo Glavnega štaba iz 2. februarja 1944 (glej poglavje 4.3.2.). Poleg odsekov pa je imel še šestčlansko obveščevalno desetino in deset borcev v desetini za zaščito štaba. Vsega skupaj naj bi bilo v brigadi od 663 do 675 partizanov. (Petelin, 1985: 273-275)

Tabela 5.1: Številčno stanje brigad 31. divizije sredi maja 1944

	PO SEZNAMU			ODSOTNI	PRISOTNI		
	moški	ženske	skupaj		moški	ženske	skupaj
<i>Gradnikova</i>	714	27	741	125	596	20	616
<i>Prešernova</i>	776	24	800	115	669	16	685
<i>Vojkova</i>	540	26	566	91	456	19	475
<i>POVPREČJE</i>	<i>677</i>	<i>26</i>	<i>703</i>	<i>111</i>	<i>574</i>	<i>18</i>	<i>592</i>

(Petelin, 1985: 275)

5.3.2. Formacija brigad VII. korpusa

V VII. korpusu so bile v času do začetka leta 1944 tri divizije. Vendar je 14. divizija v začetku leta 1944 začela pohod na Štajersko in je bila podvržena večjemu sovražnikovem pritisku. Tako se njene brigade niso mogle več primerjati z enotami, ki so ostale na Dolenjskem in Notranjskem. V tabeli je predstavljena sestava štaba in enot 10. SNOUB Ljubljanske, 1. maja 1944.

Tabela 5.2: Sestava štaba 10. SNOUB Ljubljanske

	Število borcev po spisku	Število prisotnih v enoti
<i>ožji štab</i>	5	3
<i>širši štab*</i>	13	10
<i>pomočniki referentov</i>	5	5
<i>štabna patrulja</i>	3	3
<i>kurirji</i>	6	5
<i>obveščevalni vod</i>	25	19
<i>vod za zvezo</i>	26	21
<i>obrtniki</i>	7	7
<i>propagandni odsek</i>	7	7
<i>intendantsi</i>	4	2
<i>bolničarji (sanitetni vod)</i>	17	17
<i>komora</i>	10	9
SKUPAJ	128	108

(Lah, 1990: 195-197)

*V širšem štabu so bili: operativni oficir, obveščevalci, inženirski referent, vezisti, intendantsi, sanitetni referent, referent za pravosodje, sekretar SKOJ, referent za propagando, orožar in administrator.

SESTAVA BATALJONOV:

Brigada je imela štiri bataljone, v katerih je bilo po spisku od 108 do 142 borcev, od tega jih je bilo dejansko prisotnih 63 do 93 borcev. Bataljoni so imeli po tri čete, v katerih sta bila po dva voda. Štab bataljona je bila sestavljen iz ožjega (štirje člani) in širšega štaba, v katerem so bili intendant, bolničarka, obveščevalec, sekretar SKOJ, orožar in administrator. V bataljonski komori so bili kuharji, konjevodci in živinski bolničar. Nekateri bataljoni so imeli poleg čet tudi druge manjše enote podrejene štabu, v dveh enotah sta bila spremljevalni vod in vod za zveze. (Lah, 1990: 196-197)

ENOTE ZA PODPORO:

Štabu brigade sta bili podrejene tudi **inženirska četa** in **brigadna baterija**. Inženirska četa je imela v poveljstvu, minerskem vodu, pionirskem vodu in komori po spisku 42 mož (31

prisotnih), medtem ko je bilo v poveljstvu baterije, posadki topa in pri konjevodcih 18 borcev po spisku in 16 prisotnih. (Lah, 1990: 197)

Brigada je imela 1. maja 1944 tako v vseh svojih enotah po seznamu 698 borcev, vendar jih je bilo prisotnih v enotah le 478, kar ni bilo niti 70 % vseh borcev po seznamu. Od 220 manjkajočih jih je bilo 139 v bolnišnicah, ostali so se udeleževali raznih tečajev ali so se šolali v vojaških šolah. Sredi aprila so imeli poleg pušk še šest težkih mitraljezov, 14 puškomitraljezov, tri težke minomete, lahek minomet in protitankovski top. (Lah, 1990: 197)

Tudi ostale brigade v VII. korpusu so bile podobno sestavljene. V 9. brigadi je bilo sredi aprila 1944 v štirih bataljonih po seznamu 815 borcev. Njen štab s inženirsko četo ter minometno baterijo je imel čez 120 ljudi. Tudi brigade v 15. diviziji so imele zelo številčne štabe brigad Cankarjeva je imela npr. sredi aprila 132 partizanov v štabu in inženirski četi. Poleg tega je imela tudi 4 bataljone in topniško baterijo z dvema topovoma in enim lahkim minometom. V celotni brigadi je bilo 771 borcev in bork. (Ambrožič, 1975; 517-523) Tudi druge brigade 15. divizije so v zimi in začetku pomladi zelo povečale svoje štabe. Številčnost samih brigad pa se je v tem času gibala nekje med 700 in 800 borci. Imele so tudi enake enote za podporo, vendar te enote niso bile enake po številčnosti in oborožitvi. (Ambrožič, 1983: 251)

5.3.3. Posebnosti brigad na Štajerskem

Zahtevna pot enot XIV. divizije na Štajersko je zahtevala drugačno formacijo kot druge brigade, ki tako dolgih pohodov niso izvajale. Najprej je bilo treba izločiti vse starejše in za pot nezmožne partizane, zamenjati orožje za nemško in topove zamenjati za lažje orožje. Bataljoni so dobili težke minomete, čete lahke. Artilerijski divizion divizije je postal 4. bataljon Šercerjeve. Bataljon je imel dva protitankovska topa s kalibrom 37 mm. Potrebovali so tudi večje število tovornih živali.

Tabela 5.3: Stanje enot XIV. divizije 3. januarja 1944

	Število prisotnih borcev	Število borcev po seznamu	Število bataljonov	Prištabne enote
<i>Tomšičeva</i>	333	450	3	štabna patrolja, obveščevalni vod
<i>Šercerjeva</i>	325	566	4	štabna patrolja, obveščevalni vod
<i>Bračičeva</i>	236	294	3	štabna patrolja, obveščevalni vod

(Zbornik VI-10-14; Ambrožič, 1978:47-49)

Sestava štabov brigad je bila dokaj preprosta. Poleg petčlanskega poveljniškega dela so imeli štabi le zdravnika, šefa obveščevalnega centra, intendanta in načelnika propagandnega odseka. Vse posebne enote, podrejene štabu brigade (minerske vode, vode z minometi) so razdelili po bataljonih. Kot rečeno, so bile brigade XIV. divizije pred odhodom na Štajersko v primerjavi z ostalimi brigadami manj številčne in tudi njihova oborožitev je bila lažja. Vendar so to narekovale zahteve dolgega pohoda, ki se je odvijal v težkih zimskih razmerah.

Po koncu nemške ofenzivnosti proti XIV. diviziji, konec marca 1944, je štab divizije sklenil reorganizirati enote, ki so se močno zmanjšale. Vsaka brigada je morala formirati le po dva bataljona s po dvema četama. Tomšičeva je edina obdržala tri bataljone s po dvema četama. Številčno stanje je bilo izredno nizko in je komaj dosegalo številčnost današnjih čet. Tomšičeva je imela 210 borcev, Šercerjeva 170 in Bračičeva le 135. (Zbornik VI-12-55)

Šlandrovi brigadi, ki je že delovala na Štajerskem, se je januarja 1944 pridružila še druga brigada. V začetku se je imenovala Pohorska, vendar je bila kasneje zaradi zahtev Glavnega štaba preimenovana v 11. SNOB Miloš Zidanšek. Ob ustanovitvi je imela tri bataljone in 300 borcev. Štabu je bil v začetku podrejen le zaščitni vod, vendar so kmalu ustanovili tudi minerski in obveščevalni vod. Vsi borci so bili oboroženi, vendar so imeli le tri lahke minomete in težki mitraljez. V brigadi so bili tudi štirje jahalni konji in osel za prenos tovora. (Fajdiga, 1975: 58-60, 88, 121) Zidanškova brigada je bila edina prava pehotna brigada, ustanovljena na slovenskem ozemlju iz borcev slovenske narodnosti, v letu 1944.

Šlandrova brigada je tudi po prihodu XIV. divizije ostala najmočnejša brigada na Štajerskem. Sredi marca je imela po seznamu 460 in na mestu 383 borcev. Razdeljena je bila v tri bataljone, z močjo od 130 do 150 borcev. Vsak je imel tri čete. Štabu z desetimi člani so bili podrejeni minerski vod (7 borcev), obveščevalni vod (9 borcev) in vod za zveze z 19 kurirji. V oborožitvi je bilo poleg pušk še 7 lahkih in težkih minometov in 23 puškomitraljezov. Inženirsko četo so ustanovili šele maja, ko so združili pionirski in minerski vod. (Stiplovšek, 1971: 270, 356)

Značilnost prve reorganizacije v letu 1944 je bila, da so se štabi brigad izredno povečali. Najprej so se štabi in razne enote pri štabu brigade polnile v skladu s potrebami, kasneje pa so prerasli v ogromen aparat, katerega je bilo treba hraniti in tudi braniti. Že po formaciji so bili štabi brigad dokaj veliki, vendar so v brigadah svoje štabe samoiniciativno še povečali. Zanimiv primer je bil v 31. diviziji, kjer je formacija dopuščala, da ima štab brigade s vezisti in obveščevalci 82 članov, do jeseni pa je bilo to število preseženo skoraj dvakrat. Štab je imel v tem času 140 članov. Poleg velikega števila borcev v štabih je bil problem tudi, da so iz bojnih vrst jemali najboljše borce, z najboljšim orožjem in jih pošiljali na opravljanje skoraj popolnoma administrativnih nalog. Problemi so bili tudi v enotah, ki niso bile povsem popolnjene po formaciji. Zmanjševanje številčnega stanja ni prizadelo "balasta," ki se je navadno še krepil, ampak se je zmanjševalo število borcev v desetinah in vodih. (Petelin, 1985: 278) Na vrhuncu tega razbohotenja štabov je moral en borec braniti celo dva ali tri "neborce" in kmalu so se v nemških ofenzivnih akcijah izkazale negativne posledice te birokratizacije.

5.4. Poletna in jesenska reorganizacija

Formacije brigad je bilo treba prilagoditi potrebam in številčnemu stanju enot. Razmere so se med posameznimi področji dokaj razlikovale in povsod ni bilo možno hitro in na silo uvesti nove formacije. Zato je Glavni štab v povelju, izdanemu v drugi polovici julija 1944, tudi zapisal, naj se reorganizacija izvaja postopno, začevši z najnižjimi enotami. Povelje sta dobila oba slovenska korpusa in 4. operativna cona, ki je imela takrat pod seboj dve samostojni brigadi in 14. divizijo. Nova reorganizacija je predvidela naslednje dejavnike v sestavu brigad:

- štab,
- potrebno število bataljonov,
- baterijo minometov,
- sanitetni vod.

Bataljon je bil sestavljen iz štaba, potrebnega števila strelskih čet in čete težke oborožitve. V začetku so imeli bataljoni po formaciji dve strelski četi, tretje čete naj bi se formirale le v primeru dovolj velikega števila borcev in če bi bile vse ostale enote v brigadi tudi popolnjene. Strelske čete so imele tudi minometne oddelke, če je bilo dovolj lahkih minometov. V nasprotnem primeru so se oborožile s puškomitraljezi. Brigade so imele podrejene tri, po moči enakovredne bataljone. Štiri bataljone so lahko imele le tiste brigade, ki so jih imele štiri že prej. Vse druge so jih lahko začele ustanavljati šele, če je to dovoljevalo številčno stanje. Brigade so morale tudi razpustiti vse minerske in inženirske-tehnične enote. Nekatere brigade so imele v svoji oborožitvi tudi topove manjših kalibrov. Topove z večjimi kalibri so že v začetku maja združili v 1. slovensko artilerijsko brigado. (glej poglavje 6.1.2.) Glavni štab je videl pozitivne strani v združitvi težkega orožja. V načrtu je imel izločitev vseh brigadnih topov in združitve v divizijskih artilerijskih enotah. V brigadah bi tako ostali za podporo le še težki minometi in tudi ti naj bi se združili v eno enoto. Minometne baterije podrejene štabu brigade so ustanavljali z namenom koncentracije minometov, da bi bila taka enota uspešnejša, kot če bi bili minometi razdrobljeni po bataljonih. (Zbornik VI-14-119; Zbornik VI-15-45)

Glavna značilnost te nove formacije je bila postopnost. Enote so se formirale od najmanjših delov pa do največjih šele takrat, ko je količina orožja in število borcev to dovoljevalo. Spremembe v enotah se niso smele uvajati na račun zmanjšanja bojne sposobnosti in pripravljenosti enot. Prav tako spremembe niso smele vplivati na učinkovitost poveljevanja. Preureditev enot je potekala počasi in spremembe so se dogajale skoraj do začetka zime, ko je Glavni štab ponovno pripravil novo reorganizacijo. Druga značilnost poletne in jesenske reorganizacije je bila koncentracija enot. V štabih brigad so začeli urejati svoje podrejene enote in kmalu so prišla tudi povelja o koncentraciji enot za zvezo in inženirsko-tehničnih enot, po novem podrejenih štabu divizije. Spremembe v sestavi enot pa so se dogajale tudi znotraj samih brigad.

5.4.1. Razformiranje brigadnih minerskih vodov

Reforme so se kmalu nadaljevale. Že 17. julija 1944 je Glavni štab izdal povelje, ki je določalo začetek ustanavljanja minerskih bataljonov v divizijah. Vsi brigadni minerski vodi in tudi drugi inženirci in minerji so morali iz brigade in se priključiti divizijskim minerskim bataljonom. Brigade so morale tudi iz drugih podrejenih enot poiskati razne obrtnike in druge, ki so imeli določena znanja (tesarji, mizarji, zidarji kovači, mehaniki idr.). Na ta način je hotel Glavni štab doseči enotnost poveljevanja, stalno kontrolo in boljše usposabljanje. Boljši bi bil tudi nadzor nad eksplozivom in minerskim materialom, ki je bil po stari formaciji skoraj nemogoč. Minerske vode so obdržale le brigade 4. operativne cone, zaradi posebnih okoliščin v katerih so te enote delovale. Tam 14. divizija in operativni štab 6. Šlandrove in 11. Zidanškove brigade niso združevali minerskih enot v minerske bataljone, ampak so obdržali minerske vode podrejene štabom brigad. (Zbornik VI-14-52)

Naloge novih minerskih enot se niso pretirano razlikovale od prejšnjih minerskih vodov ali čet podrejenih štabom brigad. Vendar so s združevanjem te enote opravljale večje in zahtevnejše naloge. Bataljoni so bili sestavljeni iz treh čet, ki jih je lahko, po potrebi, dodeljeval brigadam. V tem primeru so čete naloge dobivale od štabov brigad, vendar štabi niso smeli posegati na področje formacije in sestave začasno podrejenih čet. Četa je bila sestavljena iz treh vodov (minerskega in dveh pionirsko-pontonirskih). Diviziji VII. korpusa sta prvi ustanovili nove minerske bataljone, vendar so to storile šele v drugi polovici avgusta 1944. V septembru so se minerski bataljoni preimenovali v inženirske. (Zbornik VI-16-12, 14)

5.4.2. Nova organizacija službe zvez

Problemi povezav med posameznimi enotami, posebej v času bojev, so se kazali skozi vse obdobje obstoja slovenske partizanske vojske. Zaradi potrebe po varni, točni, neprekinjeni in hitri povezavi med enotami in štabi se je Glavni štab odločil, da bo združil tudi vse enote zvez v določeni diviziji. V to so ga vodile tudi pozitivne spremembe, ki jo je prinesla združitev inženirskih enot v divizijah. Bataljoni za zvezo bi bili podrejene štabom divizij. Sestavljeni so bili iz čet za zveze, ki so bile dodeljene štabom pehotnih in artilerijskih brigad. Naloge čet so

bile vzpostavljane zvez med štabom brigad in podrejenimi enotami in tudi med brigado in štabom divizije, ter ostalimi divizijskimi enotami, torej vzpostavljanje in vzdrževanje notranje in zunanje zveze. Čete so bile razdeljene na vode in vsak vod je bil dodeljen enemu brigadnemu bataljonu. Vod je imel pet oddelkov: signalistov, kurirski, telefonski, linijski oddelek in radijsko ekipo. V vodu naj bi bilo po formaciji 20 ljudi. Celotna četa v brigadi je imela štiri vode, poveljniški in pomožni del, ter 87 borcev po formaciji. Poveljnik čete je bil tudi referent za zveze v štabu brigade. Bataljon je imel glede na število brigad znotraj divizije tri ali štiri čete ter od 318 do 405 borcev. Pri štabu divizije so ostali vod za zveze in štab bataljona. Najvišje poveljnike v bataljonih za zveze je postavljala štab divizije, za ostale spremembe pa je skrbel štab bataljona. Člani bataljona za zveze so tudi odgovarjali le svojim nadrejenim v bataljonu za zveze ali divizijskim in korpusnim odsekom za zveze. Brigade so bile odgovorne za vse potrebe čet, ki so jim bile podrejene. Skrbeti so morale tako za njihovo prehrano, kot za oborožitev. Drugače so morale čete za zveze samostojno skrbeti za zavarovanje zvez, razen če so bile naloge prezahtevne in niso imeli dovolj kadra. Takrat jim je morala brigada dodeliti nekaj borcev. (Zbornik VI-16-93)

5.4.3. Nova organizacija štabov

Glavni štab je vse od julija 1944 zmanjševal velikost štabov brigad. Vendar je z ukazom 5. novembra 1944 ponovno zmanjšal štabe in jih tudi poenotil. Namen nove reorganizacije je bil, da bi štabi dobili popolnoma vojaško oziroma operativno obliko. Iz štabov so zato hoteli izločiti vse kar ni nujno za delo štabov v boju. S tem so hoteli pridobiti na elastičnosti odločanja in večji maneverski sposobnosti. Štab brigade je po novi formaciji imel naslednji izgled:

- poveljniški del je bil sestavljen iz poveljnika, političnega komisarja, namestnika političnega komisarja in načelnika štaba. Kot vidimo, v štabu ni bilo več pomočnika poveljnika, njegovo delo se je po novem razdelilo med operativnega oficirja in načelnika štaba;
- v pomožnem delu štaba so bili operativni oficir, zdravnik, intendant z dvema pomočnikoma, veterinarski pomočnik, bolničar in dva pisarja;
- Obveščevalni center, ki se je po novem zmanjšal (glej poglavje 5.3.4);
- Zaščitni oddelek;

- Komora. (Zbornik VI-16-80)

5.4.4. Ostale spremembe v formaciji brigad

Tudi druge spremembe formacije brigad so se dogajale na račun zmanjšanja samih štabov brigad in prištabnih enot. Vse je šlo v smeri koncentracije in centralizacije določenih dejavnosti, ki so jih v preteklosti brigade opravljale samostojno. Poleg centralizacije zvez in inženirske dejavnosti je bil namen tudi druge dejavnosti združiti in podrediti nadrejenim štabom brigad. Tako se je dogodilo tudi s saniteto v brigadah v IX. korpusu. Decembra 1944 so bile ustanovljene divizijske sanitetne čete, ki so bile porazdeljene kot bataljon za zveze. Poveljstvo sanitetne čete z enim vodom je bilo pri štabu divizije, brigade pa so imele vsaka po en vod. (Petelin, 1985: 279)

V začetku avgusta 1944 je Glavni štab NOV in PO Slovenije hotel deprofesionalizirati delo propagandnih odsekov v štabih brigad in štabih bataljonov. Izdal je odredbo o ukinitvi propagandnih odsekov v brigadah. Vso kulturno-propagandno dejavnost je Glavni štab hotel združiti na ravni korpusa in Glavnega štaba. (Zbornik VI-16-70) Tam bi delo opravljali profesionalci, medtem ko bi se v podrejenih enotah s tem ukvarjali amaterji. Delo odsekov so od takrat naprej opravljali politični komisarji, ki so združevali le prostovoljce, ki so se hoteli v prostem času (ko niso imeli nalog) ukvarjati s to dejavnostjo. Tako so bili štabi manjši za okrog pet ljudi.

Nova reorganizacija štabov pa je prizadela tudi obveščevalno dejavnost. V enotah se je težilo k temu, da so bili obveščevalni vodi brigad polno zasedeni. Tako je bila bolj pomembna kvantiteta in ne kvaliteta dela. Toliko specializiranih članov obveščevalna služba ni potrebovala, saj so mnoge obveščevalce uporabljali za čisto navadne kurirske naloge. Tako je bilo treba zmanjšati število obveščevalcev, ki so bili po novi reorganizaciji zgolj organizatorji obveščevalne dejavnosti. Pomoč pri njihovih nalogah pa so jim nudile druge brigadne enote. Glavni štab je s poveljem z dne 19. novembra 1944 ukinil obveščevalne vode v brigadah in obveščevalne čete v divizijah. Predpisal je tudi novo formacijo obveščevalnih centrov divizij in brigad. Na čelu obveščevalne službe je bil šef obveščevalnega centra. Njemu so bili podrejeni njegov pomočnik, administrator in skupina obveščevalnih častnikov in

podčastnikov. V brigadi je bilo v tej skupini šest članov, v diviziji deset. Prejšnje člane obveščevalnih vodov so vključili v udarne enote brigad in divizij. (Zbornik VI-17-78)

Reorganizacija enot po novi formaciji je pomenila korak naprej, štab divizije je tako lahko posebne enote uporabljal tam, kjer so bile le te najbolj potrebne. Brigadam so bile na razpolago, ko so jih potrebovale, se pravi, da jih je divizija uporabljala najsmotrneje. Centralizacija je omogočala kakovostnejšo strokovno usposabljanje pripadnikov posebnih enot, ki so bile praktično sestavni del brigad.

6. FORMACIJA V ZAKLJUČNEM OBDOBJU VOJNE

Odnos sil se je v zimi 1944 / 45 občutno spremenil v korist okupatorja, ko je Slovenija postala neposredno zaledje nemško - kvislinške obrambne črte v Jugoslaviji, ki je povezovala frontni

črti v Italiji in na Madžarskem. Na slovensko ozemlje so prišle sovražnikove okrepitve, gostota okupacijskih sil na Slovenskem pa se je zelo povečala. (NOV na Slovenskem, 1978: 1029) Leto 1945 je bilo tako zelo težko za vse enote NOV in PO Slovenije. Sovražnikov pritisk se je močno povečal, saj je hotel zavarovati svoj umik iz Balkana. Tudi slovenski partizani so izvajali svoje ofenzivne akcije. Posledica tega so bile velike žrtve med borci, medtem pa so se mobilizacijski potenciali nekaterih prostorov, posebej Ljubljanske pokrajine in Primorske, zelo zmanjšali. Glavni štab NOV in PO Slovenije in njegove podrejene enote so tudi ustanavljali nove enote in službe, ki so delovale predvsem v zaledju in so rekrutirale svoje borce v večini iz operativnih enot ali iz njihove mobilizacijske baze. V operativnih enotah se je zaradi velikih izgub močno poznalo pomanjkanje borcev in poveljniškega kadra in nekatere enote so se komaj obdržale do konca vojne.

Generalštab Jugoslovanske armade¹⁰ je 14. marca 1945 iz osvobojenega Beograda izdal ukaz, ki je uvedel novo formacijo in organizacijo brigade. Dotedanje narodnoosvobodilne brigade so dobile naziv strelska brigada. Ukaz je določal, da je imela brigada 3 strelske bataljone, artilerijsko baterijo, četo protitankovskih pušk in četo avtomatskih orožij. Poveljstvo brigade je sestavljal poveljniški del (poveljnik in politični komisar z njihovima namestnikoma) in štab na čelu katerega je bil načelnik štaba z operativnim in obveščevalnim odsekom, odsekom za zveze, za organizacijo in popolnitev, šifrirni odsek in ekonomat štaba. V poveljstvu so bili še politično-prosvetni odsek, klub, inženirski častnik brigade, šef kemijske službe, poveljnik artilerije z odsekom za artilerijsko oborožitev in poveljnik zaledja z vojno - tehničnim odsekom, intendaturo, finančnim odsekom, brigadnim zdravnikom in brigadnim veterinarjem. V štabu brigade je bil tudi častnik OZNE. Brigada je imela še nekaj samostojnih enot: izvidniški vod, četo za zvezo, pionirski vod, vod za kemično zaščito, sanitetno četo, veterinarsko ambulanto, artilerijsko delavnico in transportno četo. Po tej novi formaciji je bilo številčno stanje brigade 1.485 ljudi, od katerih je bilo 184 častnikov, 378 podčastnikov in 923 vojakov. Oboroženi bi morali biti s štirimi topovi 76 mm, 18 minometi 82 mm, 26 protitankovskimi puškami, 18 mitraljezi, 82 puškomitraljezi, 526 avtomatskimi puškami in 614 puškami. Reformacija brigad je potekala postopno, glede na človeške, materialne

¹⁰ V Generalštab se je preimenoval 1. marca 1945 iz Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije in NOV Jugoslavije se je takrat preimenovala v Jugoslovansko armado. Prav tako se je tega dne preimenoval tudi Glavni štab NOV in PO Slovenije v Glavni štab Slovenije. (Zbornik VI-19-1)

zmožnosti in vojne razmere. Največje število brigad je končalo preformiranje šele po zaključku vojne. (Anić, 1982: 493-494)

Slovenske brigade niso imele možnosti za novo reformacijo. Nova formacija strelske brigade je bila napisana v okoliščinah, ki slovenskim niso bile podobne. Beograd in velik del takratne Jugoslavije je bilo osvobojeno ozemlje, kjer je bilo na voljo dovolj časa, ljudi in orožja. Tako so lahko počasi izvajali reorganizacijo, ki bi dvignila bivše partizanske enote na nivo organiziranih vojska. Na področju Slovenije je bila samo ena brigada, ki je bila ustanovljena po novih navodilih, to je bila Prekmurska brigada. Prekmurska brigada je bila zadnja pehotna brigada, ustanovljena v NOV na Slovenskem. Njena bojna pot se je začela šele 7. maja 1945 v osvobojeni Murski Soboti. Formirana je bila po vzorcu tedanjih jugoslovanskih strelskih brigad, zato ne moremo primerjati formacije te brigade in formacij ostalih slovenskih brigad. Bila je ustanovljena na osvobojenem ozemlju in imela je velike mobilizacijske potenciale.

V sestavi brigade so bili trije strelski bataljoni, brigadna artilerija, avtočeta in poveljstvo brigadnih zalednih enot. V vsakem bataljonu so bile po tri strelske čete, v vsaki četi po trije vodi, ki so bili sestavljeni iz treh desetih. V ožjem štabu brigade so bili poveljnik brigade, politični komisar in njuna namestnika oz. pomočnika. Peti član štaba je bil načelnik štaba. Štab brigade je imel naslednje odseke: operativni obveščevalni, ekonomski, propagandni, sanitetni, dopolnilni, organizacijski, odsek za oborožitev, za zveze, veterinarski, prometni in poveljstvo brigadnih zalednih (oskrbovalnih) enot. (Zbornik VI-19-153) Po spisku je bilo v brigadi 1.899 mož, prisotnih 1.530. V brigado pa je bil vključen tudi garnizon v Murski Soboti, ki je štel povprečno okrog 1.000 mož. V štabu je bilo 42 borcev, v komandi brigadnih zalednih enot 59, avtočeti 27, artilerijskem divizionu 129. Bataljoni so imeli po spisku od 481 do 656 ljudi. Največji problem brigade je bil v oborožitvi, ki je bila nezadostna in neenotna. Problem pomanjkanja oborožitve je bil predvsem pri avtomatskem orožju, saj so v brigadi imeli 1.600 pušk in le 19 puškomitraljezov. Topniški divizion je imel v svoji sestavi dve poljski havbici 100 mm, tri poljske havbice 80 mm, šest gorskih havbic 75 mm, in tri protitankovske topove 45 mm. Vsega skupaj je bilo torej štirinajst topov različnih kalibrov. (Hribovšek, 1975: 98-99 in 105)

6.1. Brigade na območju VII. korpusa

Že v decembru 1944 so brigade VII. korpusa začele napadati postojanke ob cesti Ljubljana-Grosuplje-Novo mesto. Prav tako pa je imel svoje namene tudi sovražnik, ki je hotel potisniti partizanske enote čim dalj od prometnic. Boji so potekali vsakodnevno in novih mobilizirancev ali prostovoljcev ni bilo več mogoče dobiti, saj sta bili Dolenjska in Notranjska že docela brez odraslega moškega prebivalstva, s Štajerskega pa je zaradi sovražnikove ofenzive dotok novincev povsem zastal. (NOV na Slovenskem, 1978: 894-895)

Tabela 6.1: Število prisotnih borcev v brigadah VII. korpusa, dne 18. januarja 1945

4.SNOUB	5.SNOUB	12.SNOB	15.SNOB	8.SNOB	9.SNOB	10.SNOB	24.INO
<i>Gubčeva</i>	<i>Cankarjeva</i>	<i>Štajerska</i>	<i>Belokranjska</i>	<i>Levstikova</i>		<i>Ljubljanska</i>	(italijanska) <i>Fontanot</i>
475	395	379	350	370	342	372	653

(Kiauta, 1969: 649)

Število borcev je tudi po brigadah VII. korpusa kopnelo iz dneva v dan, dežela je bila izčrpana. Sovražnik je vseskozi poskušal odpraviti partizanske enote stran od prometnic in upadati na osvobojeno ozemlje. Prav tako so enote VII. korpusa vseskozi napadale postojanke in objekte na prometnicah. Pri teh akcijah so utrpeli velike izgube, priliva novih borcev pa ni bilo. Cankarjeva brigada je imela 6. aprila 1944 v svojih enotah 412, Gubčeva 355, Štajerska 300 in Belokranjska 299 borcev. (Ambrožič, 1975: 774) Podobno stanje je bilo tudi v enotah 18. divizije. Tako so enote nujno potrebovale okrepitve, ki pa jih na Slovenskem ni bilo več. Zato je poveljstvo Jugoslovanske vojske v Slovenijo poslalo 5. prekomorsko brigado, z več kot 2.000 borci in zelo dobro oborožitvijo.

6.1.1. Peta prekomorska brigada Ivana Turšiča

Prekomorske brigade so nastale iz bivših jugoslovanskih ujetnikov, zaprtih v taboriščih v Italiji, ki so jih osvobodile zavezniške sile. Po izkrcanju v Normandiji so jih zajeli zavezniki in jih kasneje prepeljali v bazo NOV Jugoslavije v Carbonaro v bližini mesta Bari. Od novembra 1943 do konca decembra 1944 so ustanovili pet prekomorskih pehotnih brigad. V vseh njenih formacijah je bilo prisotno tudi veliko število Slovencev, vendar razen 5. prekomorske brigade ni bila nobena nikoli podrejena Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije. Peta prekomorska brigada se je razvijala postopoma. Najprej v taboriščih v Veliki Britaniji do prihoda v Split in njene uradne ustanovitve 23. decembra 1944. Brigado so v večini sestavljali borci, mobilizirani v nemško vojsko, ki so jih zajeli zavezniki po izkrcanju v Normandiji. V njeni formaciji so bili tudi primorski Slovenci, mobilizirani v italijansko vojsko, in nekaj prostovoljcev iz Švice in ZDA. Po svojem dokončnem organiziranju v Splitu je 5. prekomorska brigada štela skupno 3.200 borcev, podčastnikov in častnikov. Imela je štiri bataljone in pri tem vsak bataljon po štiri čete, razen tega pa še naslednje prištabne enote: spremljevalno (minometno) četo, izvidniško (jurišno) četo, četo za zveze, intendantsko četo, bolničarski vod in agitpropagandni (kulturno-prosvetni) oddelek. Brigada je bila že v začetku namenjena za pomoč NOV in PO Slovenije, vendar so jo za nekaj časa obdržali v Dalmaciji, da bi se vojaško usposobila. (Šmit, Bordon, Klun, 1969: 143-144, 166)

Številčno stanje brigade se je nenehno spreminjalo, saj so prekomorci nenehno odhajali v druge enote in čez morje so tudi prihajali novi in novi borci, ki so se vključevali v brigadne enote. V februarju 1945 se je brigadi priključil še 5. dopolnilni bataljon, ki je prišel iz Italije in je štel 350 borcev. V celotni brigadi je bilo 17. marca 1945, ko je začela pohod proti Sloveniji, 2.350 ljudi. Do začetka aprila se številčno stanje ni bistveno spremenilo. Brigada je bila glede na ostale slovenske brigade zelo dobro oborožena, imela je 500 brzostrelk, 200 puškomitraljezov, 8 minometov, protitankovske puške, razstrelivo za miniranje, dobro opremljeno sanitetno ekipo, veliko jezdnih konj in ostalo opremo. (Šmit, Bordon, Klun, 1969: 169-170, 201) S tako opremo je 17. aprila 1945 prestopila Kolpo in pri Vinici prvič stopila na slovenska tla. Tri dni kasneje so, z ukazom štaba VII. korpusa, to največjo slovensko brigado razformirali in jo vključili v brigade in ostale enote 15. in 18. divizije, ki so bile zaradi hudih bojov že zelo oslABLJENE, tako da so bile nekatere že tik pred uničenjem oziroma razpadom.

(Šmit, Bordon, Klun, 1969: 244, 255 in 256) Prekomorska brigada je močno okrepila "stare" slovenske brigade in vsaka je dobila od 200 do 300 novih borcev.

6.2. Brigade na območju IX. korpusa

Na območju IX. korpusa je nenehno naraščalo število sovražnikovih enot, zlasti južno od črte Postojna - Gorica. Sovražnik je na operacijskem območju IX. korpusa imel v začetku leta 1945 že okrog 320 postojank s približno 74.000 vojaki, kar je predstavljalo več kot 50% vseh sovražnikovih enot v Sloveniji. (NOV na Slovenskem, 1978: 879) Številčno stanje brigad 30. in 31. divizije je predstavljeno v naslednji tabeli. Vendar moramo upoštevati, da to niso bile vse partizanske enote na tem področju, saj so se na tem področju borile tudi druge italijanske partizanske brigade, 2. brigada KNOJ in ostale enote podrejene štabu IX. korpusa.

Tabela 6.2: Število prisotnih borcev v brigadah IX. korpusa januarja 1945

17. SNOB <i>Gregorčičeva</i>	18. SNOUB <i>Bazoviška</i>	19. SNOB <i>Kosovelova</i>	20. <i>Triestina</i> <i>d'assalto</i>	3. SNOUB <i>Gradnikova</i>	7. SNOUB <i>Prešernova</i>	16. SNOUB <i>Vojkova</i>
257	692	296	369	380	436	450

(Petelin, 1985: 404-405)

V februarju je okupator izvedel ofenzivo "Rübezahl" severno od ceste Gorica-Ajdovščina-Postojna, in sicer z namenom, da bi zavaroval prometne, hkrati pa odkril in uničil partizanska skladišča, baze in bolnišnice v Trnovskem gozdu. Sovražnikovi uspehi so bili manjši od njegovih pričakovanj in partizanskim enotam ni prizadejal večjih porazov. Kljub temu se je osvobojeno ozemlje na območju Trnovskega gozda precej zmanjšalo in tudi brigade 30. divizije so precej oslabele. Njena 18. brigada je imela 451 prisotnih borcev, 19. brigada pa samo 180. (NOV na Slovenskem, 1978: 884-889)

Čez en mesec, 19. marca, se je začela še ena, najhujša in tudi zadnja sovražnikova ofenziva proti enotam IX. korpusa JA. V prvem delu ofenzive "Frühlingsanfang" (Začetek pomladi) naj bi enote očistile Gorenjsko zahodno od Save in Cerkljansko, v drugem delu "Winterende" (Konec zime), pa še Banjško planoto, Čepovansko dolino, Šentviško planoto, Šebrelje in Trnovski gozd. Ko bi se ofenziva končala, pa naj bi del enot odšel v akcijo v Belo krajino. Ta

ofenziva, ki se je uradno končala 6. aprila 1945, je pri brigadah povzročila hude izgube, brigade so se številčno zelo zmanjšale. Nekatere so bile, ob vkorakanju v Trst, Gorico in Tržič že zelo oslABLJENE. (NOV na Slovenskem, 1978: 912-918)

Gradnikova je imela zaradi posledic nemške spomladanske ofenzive v dveh bataljonih samo okrog 200 borcev, oborožena pa je bila samo z 54 puškami, 12 puškomitraljezi, 17 brzostrelkami, protitankovsko puško in mitraljezom. Tako oslABLJENO brigado so sredi aprila 1945 reorganizirali: skrčili so moštvo prištABNIH ENOT in ukinili so en bataljon. Po reorganizaciji so imeli štab brigade, dva bataljona, spremljevalno četo in štabno patroljo. Tretji bataljon so ponovno dobili šele v drugi polovici aprila, ko so ukinili inženirski bataljon 31. divizije. To kaže na stisko partizanskih ENOT ob koncu vojne v Slovenskem primorju, ko so ukinjali razne ENOTE za podporo in so jih dodeljevali pehotnim ENOTAM. Konec vojne v osvobojenem Tržiču je brigada pričakala z 250 možmi. (Petelin, 1983: 709, 732, 736) Ostale brigade pod poveljstvom IX. korpusa so bile nekoliko močnejše od Gradnikove, toda tudi njim je ofenziva povzročila velike izgube. Prešernova brigada je imela v tem času v svojih treh bataljonih, štabu, štabni četi in četi s težkim orožjem (1 PIAT¹¹, 1 mitraljez, 4 protitankovske puške) 383 prisotnih borcev. Po bataljonih so imeli po 2 mitraljeza in 10 puškomitraljezov. Vojkova je imela takrat 350 borcev prisotnih v brigadi. (Petelin, 1980: 597) Brigade 30. divizije, ki so v končnih bojih za osvoboditev napadale Trst in okolico, so bile v drugi polovici bolj na ravni partizanskih bataljonov kot brigad. Kosovelova brigada je imela 16. aprila 1945 prisotnih le 160 borcev v dveh bataljonih. To stanje se je do prihoda v Trst popravilo in 1. maja 1945 je narasla na okrog 350 mož, še vedno v dveh bataljonih. (Isakovič, 1973: 739, 752)

Brigade na območju IX. korpusa so bile pred koncem vojne že zelo izčrpane. Nemška zimska in spomladanska ofenziva sta povzročili velike izgube med borci, prav tako je bilo izgubljenega veliko orožja. Pritoka novih borcev ni bilo oziroma je bilo zelo majhen. Konec vojne je prišel komaj mesec dni po koncu nemške ofenzive in s tem je bil rešen obstoj marsikatere brigade.

¹¹ Kratica za "Projector Infantry Antitank" (pehotni ročni protitankovski minomet)

6.3. Brigade na območju IV. operativne cone

Tudi na Štajerskem je nemški okupator izvajal ofenzivne akcije za uničenje narodnoosvobodilnih enot v severni Sloveniji, ki so nevarno ogrožale njegovo frontno zaledje. Ofenzivo je začel izvajati že proti koncu leta 1944. Poleg ofenzivne dejavnosti se je tudi utrjeval in je gradil nove obrambne postojanke. Glavni štab NOV in PO Slovenije se je odločil, da enote IV. operativne cone osvobojenega ozemlja ne branijo za vsako ceno, ampak naj predvsem izvajajo mobilizacijo. Partizanskim enotam tudi ni uspelo obdržati osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini in razmere so se spremenile. Narodnoosvobodilna vojska je izgubila pomembno bazo, ki ji je omogočala odmor in rednejšo preskrbo. (NOV na Slovenskem, 1978: 897)

Na Štajerskem so bile v jeseni 1944 samo tri brigade 14. divizije in 3. brigada VDV, saj sta bili Zidanškova in Šlandrova še na Dolenjskem. Iz operativnega območja VII. korpusa sta se vrnila šele 24. decembra 1944. Na Dolenjskem sta preživeli dva meseca in pol in v tem času sta izgubili (mrtvi, ranjeni, nekateri so samovoljno odšli nazaj na Štajersko) skoraj dve tretjini moštva. Šlandrova je imela po reorganizaciji na začetku januarja le še 170 borcev v dveh bataljonih in štabni zaščitni četi. Pa tudi brigada ni delovala kot celota, ampak sta bataljona delovala posamezno, z odredno taktiko. (Stiplovšek, 1971: 627)

Tabela 6.3: Število prisotnih borcev v brigadah IV. operativne cone

DATUM	1.SNOUB <i>Tomšičeva</i>	2.SNOUB <i>Šercerjeva</i>	13.SNOUB <i>Bračičeva</i>	6.SNOUB <i>Šlandrova</i>	11.SNOUB <i>Zidanškova</i>
konec januarja 45	518	645	741	78	137
1.maj 45	837	731	830	431	451

(Fajdiga, 1975: 600-601, 671)

Kot je razvidno iz tabele, so bile brigade 14. divizije bistveno močnejše od obeh "starih" štajerskih brigad. Njun pohod in bivanje na Dolenjskem v jeseni in začetku zime 1944, je pustil hude posledice in brigadi se do maja 1945 nista pobrali. Njuno številčno stanje še v začetku aprila ni presegalo 250 borcev in poveljnikov. V tem času so v obeh enotah izvedli

več reorganizacij, saj sta imeli še marca 1945 le 162 (Zidanškova brigada) in 152 prisotnih borcev (Šlandrova). (Fajdiga 1975: 621) Šlandrova je bila nekaj časa razdeljena samo na 3 čete, štabno zaščito, komoro in štab. V oborožitvi pa je imela poleg pušk in brzostrelk, le en lahki minomet in 15 puškomitraljezov. Stanje se je začelo izboljševati v drugi polovici aprila 1945, ko sta imeli po dva, kasneje pa tri, Zidanškova celo pet bataljonov ob koncu vojne. (Stiplovšek, 1971: 655, 661, 690; Fajdiga, 1975: 660, 672)

7. SPECIALNE BRIGADE IN BRIGADE TUJIH NARODNOSTI

7.1. Specialne brigade

Pehotne brigade, popolnjene večinoma z borci slovenske narodnosti, so v NOV in PO Slovenije nastajale predvsem v letih od 1942-1943. Izjema sta bili le v začetku leta 1944 ustanovljena Zidanškova brigada na Pohorju in ob koncu vojne ustanovljena Prekmurska brigada. Specialne brigade pa so nastajale v letih 1944 in 1945 (razen Železničarske) ko so se višje enote že zelo razvile in so se pokazale potrebe po tako velikih enotah za opravljanje posameznih specializiranih dejavnosti. Medtem, ko so bile pehotne brigade poimenovane po herojih NOV in POS, drugih slavnih osebnosti iz slovenske zgodovine in krajih (razmeroma malo), so imena posebnih brigad že nakazovala, čemu je bila neka brigada namenjena. V vsem času so ustanovili deset tako imenovanih specialnih brigad, kar je bila petina vseh brigad, ki so bile vsaj kratek čas podrejene Glavnemu štabu.

7.1.1. Brigade Vojske državne varnosti - VDV

Iz dotedanjih bataljonov VOS (Varnostno obveščevalna služba) so 15. marca 1944 formirali 2 brigadi in Poveljstvo VDV. V prvi brigadi so četrti bataljon oblikovali konec marca 1944, dokončna formacija pa je bila končana 3. aprila, ko so v Brkinih ustanovili še peti bataljon. Druga brigada se je oblikovala malo počasneje, saj je svoj peti bataljon dobila na Gorenjskem šele 5. maja 1944. Tretja brigada se je zbrala šele 10. septembra 1944. Delovno območje prve brigade je bilo operativno območje VII. korpusa, druga je pokrivala območje IX. korpusa in tretja IV. operativne cone. Naloge brigad VDV so zahtevale prisotnost enot po celotnem ozemlju Slovenije, zato so posamezne brigade delovale predvsem po bataljonih in četah. Naloge so bile tako vojaške kot tudi policijske (boj z nasprotnikom, aretacije, preiskave, legitimacija partizanov in civilov). (Jerkič, Vresnik, 1999: 38-42) V vojaškem pogledu so bile enote VDV sestavni del NOV, vendar so bile po potrebi vedno na voljo odseku za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS.

Brigade VDV so bile kot pehotne brigade razdeljene na čete, vode in desetine. Bataljon je imel navadno tri čete, ki sta jo sestavljala dva voda z dvema desetinama. Brigadni štab je bil sestavljen iz ožjega (štiri člani) in širšega dela, v katerem so bili brigadni obveščevalci, operativni oficir, intendant, sanitetni referent, referent za zveze in referent za propagando (jeseni 1944 ga je zamenjal vojni dopisnik). (Jerkič, Vresnik, 1999: 44)

Tabela 7.1: **Brigade VDV ob njihovi ustanovitvi**

ENOTA	ŠTEVILO BORCEV	POSEBNOSTI
1. brigada	470 (4 bataljoni)	
2. brigada	po ustanovitvi 5. bat. okrog 750 borcev	Imela tudi dve sabotažni skupini (Trst-100 mož, Gorica-60)
3. brigada	520 (4 bataljoni)	

(Jerkič, Vresnik, 1999: 48, 53-55, 58)

Z odredbo Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije - poverjeništvo za narodno obrambo z dne 15. avgust 1944, je bil ustanovljen Korpus KNOJ. V njej je bilo določeno da se VDV Slovenije vključi v korpus. Do decembra 1944 so brigade delovale predvsem po bataljonih, ali celo samo po patroljah. Decembra pa je štab 1. slovenske divizije KNOJ določil naj vse tri brigade izvedejo osredotočenje bataljonov. Koncentracijo sta izvedli samo 1. in 2. brigada, 3. pa tega ni mogla storiti zaradi stalnih sovražnikovih ofenziv pozimi in spomladi 1945 na Štajerskem. Brigade so se s tem začele pripravljati za naloge po osvoboditvi. (Jerkič, Vresnik, 1999: 80, 243-244)

Poveljstvo VDV je imelo pod svojim poveljstvom še eno organizacijo, imenovano tudi 4. brigada VDV. To je bilo poveljstvo in moštvo relejnih postaj. V štabu 4. brigade so bili le komandant, namestnik komandanta, politični komisar in administracija. Drugih služb poveljstvo ni imelo. Brigada je bila razdeljena na pet sektorjev, ki so pokrivali posamezne teritorije (območje VII. korpusa, Primorska, Štajerska, Gorenjska in Koroška). Vsak sektor pa je bil razdeljen na relejne linije in relejne postaje. Poleg relejnih postaj so imeli posamezni sektorji tudi delavnice in zaščitne enote. Poleti 1944 je imelo poveljstvo relejnih postaj pet sektorjev, 19 relejnih linij, 129 kurirskih postaj in 1.032 borcev. Do konca vojne se je število postaj povečalo na 145 in število borcev in kurirjev na 1.800. Oborožitev brigade je bila lahka, saj kurirji načeloma niso stopali v boj z nasprotnikom, ampak so orožje uporabljali le

za lastno obrambo in obrambo postaj. Oktobra 1944 je bila oborožena z 890 puškami, 169 brzostrelkami, 234 pištolami in 16 puškomitraljezi. Če bi primerjali organizacijo kurirske brigade z formacijo ostalih brigad VDV, potem bi je relejni sektor predstavljal bataljon, poveljstvo relejne linije pa četo. Kurirske postaje so bile zaradi različne številčnosti v rangu desetine ali voda. (Jerkič, Vresnik, 1999: 62)

7.1.2. Prva slovenska artilerijska brigada

Boji enot VII. korpusa so pokazali potrebo po koncentraciji težkega orožja v eni enoti, podrejeni direktno štabu korpusa. Štab bi lažje usmerjal ogenj iz takega orožja in mnoge postojanke bi zaradi enotne usmerjenosti topov lažje padle. S poveljem štaba VII. korpusa 6. maja 1944 je bila ustanovljena 1. slovenska artilerijska brigada VII. korpusa. V njej so združili artilerijske divizione 15. in 18. divizije, ki sta bili podrejeni štabu korpusa. Poleg štaba je imela brigada v tem začetnem obdobju divizion havbic, divizion poljskih topov, mešani divizion, zaščitni bataljon, inženirsko četo in vod za veze. V njenih vrstah je bilo 476 ljudi, v oborožitvi pa je imela 6 havbic 100 mm, 4 poljske topove 75 mm, 1 gorsko havbico 75 mm in protitankovski top 50 mm. (Zbornik VI-14-1) Štab brigade je imel zelo razvito intendanturo, saj so morali oskrbovati tako ljudi, kot tudi veliko število živali (sedlarja in kovača je imel vsak divizion). Zaradi tega je bil v štabu potreben tudi veterinarski referent, v divizionih so imeli veterinarske bolničarje. Konec oktobra 1944 so ustanovili samostojen veterinarski odsek pri štabu brigade. V odseku sta delovala veterinarski referent in njegov pomočnik.

Tabela 7.2: Živali v 1. slovenski artilerijski brigadi

	JAHALNI	VOZNI	TOVORNI IN MULE	SKUPAJ
april 1944	12	87	15	114
julij 1944	16	70	17	103
november 1944	7	69	9	85
april 1945	12	40	30	82

(Lah, 1975: 352)

Artilerijska brigada je obstajala razmeroma kratek čas, saj so ji že 5. oktobra 1944 vzeli ime brigada. Ta enota se je po novem imenovala Artilerija VII. korpusa. Po novi formaciji so pri

štabu korpusa ustanovili štab korpusne artilerije. Štab so sestavljali komandni del, pomožni del, obveščevalni center, vod za zveze, zaščitni oddelek in pratež. V štabu naj bi bilo po formaciji 89 članov. Štabu sta bila podrejena dva divizion in zaščitna bataljon. Prvi divizion je imel tri baterije z 11 havbicami 100 mm in havbico 75 mm, ter pratež. V drugem divizionu so bile dve bateriji s štirimi poljskimi topovi 75 mm in pratež. Skupaj naj bi korpusna artilerija štela 529 ljudi. (Lah, 1975: 236) Štaba korpusne artilerije niso ustanovili in je delo opravljal štab Artilerije VII. korpusa. S tem vidimo, da se je dejansko brigadi spremenilo le ime, saj je tudi po preureditvi ostala enota v rangu brigade.

Mesec dni pred koncem vojne je enota ponovno dobila naziv 1. slovenska artilerijska brigada. V brigadi sta ostala oba divizion, zaščitni bataljon pa so razdelili med enote 15. in 18. divizije. Zavezniki so v tem času poslali novo orožje in tudi topničarji so dobili svoj delež, 20 topov. (Lah, 1975: 368) Skoraj čisto ob koncu vojne, 5. maja, so iz 12 protitankovskih topov 37 mm ustanovili še 3. divizion. V devetih baterijah so imeli skupaj 32 topov. Številčno stanje brigade se je skozi njeno zgodovino gibalo med 350 in 510 borci. (Lah, 1975: 370)

Podobno enoto kot je bila 1. artilerijska brigada, je imel pod svojim poveljstvom tudi štab IX. korpusa. Toda ta enota se ni nikoli imenovala brigada, ampak je ves čas svoje bojne poti nosila ime Artilerija IX. korpusa. Ustanovljena je bila junija 1944 in tako je tudi v IX. korpusu po vzoru artilerije VII. korpusa NOVJ nastala velika topniška vojaška enota brigadnega ranga. Poleg štaba s prištavnimi oddelki in enotami je imela dva divizion in zaščitni bataljon. V Artileriji je bilo 350 borcev, v oborožitvi so imeli: dve havbici (100 mm), dva gorska topa (75 mm) in dva protitankovska topa (47 mm). (Lah, 1985: 131-132) Ob koncu vojne je imela še vedno dva divizion, vendar ni imela več zaščitnega bataljona. (Lah, 1985: 214)

7.1.3. Inženirska (Gradbena) in Prometna brigada

Na osvobojenih ozemljih je 5. septembra 1944 Glavni štab ustanovil NOVGRAD (Narodnoosvobodilna vojna gradnja). Iz enot NOVGRAD VII. korpusa je štab korpusa 20. aprila 1945 ustanovil Gradbeno brigado. Ime Gradbena je nosila le štirinajst dni, saj so jo 3. maja, ponovno s poveljem štaba VII. korpusa, preimenovali v Inženirsko brigado VII. korpusa. (Zbornik VI-19-79; Cerar, Gracijan, 1992: 51) Brigada je bila formacijsko podrejena štabu korpusa, vendar je bila strokovno in materialno vezana tudi na inženirski odsek pri Glavnem štabu. Glavna naloga brigade je bilo usposabljanje prometnih zvez za nemotene premike korpusnih enot.

Brigada je imela ob ustanovitvi štiri bataljone. Prvi je bil namenjen gradnji mostov, drugi in tretji za dela na cestah. Četrti bataljon je bil delavniški in je imel v svoji sestavi več delavnic. Ob ustanovitvi je bilo v 1. bataljonu 260 borcev, v 2. 280, v 3. 245 in v 4. bataljonu 116 borcev. Poleg tega je bilo v štabu še 18 predstavnikov in v štabnem vodu še 38 do 44 borcev. (Cerar, Gracijan, 1992: 54) Celotna brigada je štela okrog 960 borcev, to število se je proti koncu vojne povečalo na 1.200 borcev. Brigada je bila kot pehotne brigade razdeljena na bataljone, čete, vode in oddelke. Prvi bataljon je imel 3 čete s po dvema vodoma, vodi so imeli 2 ali 3 oddelke. Vse čete so imele oddelke za delo z lesom in oddelek fizičnih delavcev. Vsaka četa je imela tudi enega ali več specifičnih oddelkov (zidarski, splavarski, za sekanje lesa). Formacija čet je bila taka, da je lahko vsaka četa delovala samostojno na mostu, v primeru izgradnje večjih mostov pa je deloval celoten bataljon. Drugi in tretji bataljon sta bila sestavljena enako. Imela sta po tri čete, ki so imele po 4 oddelke. Vsaka četa je imela oddelek graditeljev poti in oddelek fizičnih delavcev, medtem ko je imela prva četa tudi oddelek minerjev. Tudi četrti bataljon (delavniški) je imel 3 čete, vendar s po dvema vodoma. Vodi niso bili razdeljeni na oddelke. V bataljonu so bili vod kovačev, mizarjev, kolarjev, mehanikov, električarjev. Štab brigade bil sestavljen iz komandanta, namestnika komandanta, političnega komisarja, načelnika štaba in tehničnega vodstva, s štirimi člani. V štabu bataljonov sta bila poleg komandanta in njegovega namestnika, še politični komisar in tehnični častnik. Poveljniki čet so morali biti gradbeni strokovnjaki, da bi lahko četa na terenu lahko samostojno delovala. (Zbornik VI-19-91)

Dvajsetega aprila 1945 je štab korpusa ustanovil tudi Prometno brigado. Ustanovljena je bila iz prometnih enot VII. korpusa. Sestavljali so jo štirje bataljoni in vozarski divizion.

- Prvi bataljon je bil *cestno-prometni* z nalogo reguliranja prometa. Sestavljen je bil iz treh čet (usmerjevalci prometa, leteče patrole in cestni signalizatorji). Bataljon je imel v prvih dneh maja 55 ljudi.
- Naloga *avtobataljona* je bila prevoz streliva, hrane in ostalega vojaškega materiala za vse operativne enote VII. korpusa. V treh četah je bilo 65 ljudi. Za prevoz so uporabljali 2 tovornjaka.
- *Vozarski divizion* je imel enake naloge kot avtobataljon, vendar na krajših razdaljah in na hribovitem terenu. V začetku maja je imel dva eskadrona, v katerih je bilo 64 ljudi, 36 konjev in 31 vozov.
- *Železniški bataljon* je bil predviden za prevzem železniških prog in organizacijo vojnega transporta po osvoboditvi Slovenije. Predvidene so bile 3 čete (železniško-prometna, gradbena in strojna). Vendar so do začetka maja formirali samo štab bataljona, ostalo moštvo pa se je nahajalo v drugih enotah NOV in PO Slovenije. Te ljudi so predvidevali pozvati šele, ko bi razmere pokazale potrebo po popolnitvi bataljona.
- Poleg vseh enot za prevoze je bil v brigadi tudi *bataljon avtodelavnic*, namenjen za popravila vozil in motorjev. Bataljon je bil sestavljen iz dveh skupin (nočna in dnevna) (Zbornik VI-19-79, 127; Cerar, Gracijan, 1992: 55)

7.1.4. Dopolnitvena in Zaščitna brigada

Dopolnitvena in Zaščitna brigada sta bili v osnovi pehotni brigadi, vendar s specifičnimi nalogami. Dopolnitvena brigada je bila ustanovljena 29. marca 1945, v Bazi glavnega štaba JA za Slovenijo v Biogradu.¹² Imela je štiri bataljone in topniški divizion. (Ferenc, 1992: 18)

Glavna naloga Zaščitne brigade je bila, kot že samo ime pove, zaščita Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Ustanovil jo je sam Glavni štab in njemu je bila tudi direktno podrejena.

¹² Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je 12. februarja 1945 ukazal, da se v Dalmaciji, za potrebe NOV in PO Slovenije formira baza. Njene naloge so bile zbiranje zavezniške pomoči in pošiljanje v Slovenijo, zbiranje Slovencev iz Italije in njihovo strokovno usposabljanje in tudi zbiranje ranjencev in bolnikov prispelih iz Slovenije. (Zbornik VI-18-109)

Ustanovljena je bila 16. junija 1944 in v začetku se je imenovala 20. SNOB. Proti koncu oktobra so brigado preimenovali v 14. SNOB Zaščitna. Ustanovitev te brigade je diktirala potreba, da se moštvo vseh delavnic in vojnih ustanov, ki so bile neposredno podrejene GŠ NOV in POS, poveže v celoto. To moštvo je sestavljalo 3. brigadni bataljon. Ostala dva bataljona sta prevzela naloge dotedanjega zaščitnega bataljona, ki zaradi širine prostora na katerem so bili nameščeni oddelki GŠ, številčno ni bil več kos nalogi. (Zbornik VI-14- 81) Številčno stanje enote je bilo skozi vso njeno bojno pot višje kot pri ostalih pehotnih brigadah. Konec julija in v začetku avgusta 1944 je bilo v njenih treh bataljonih 845 ljudi, oborožena pa je bila z dvema lahkim minometoma, 32 puškomitraljezi, 36 avtomatskimi puškami, 448 puškami, protitankovsko puško in 79 pištolami. Število borcev se v jeseni 1944 ni bistveno spreminjalo. (Zbornik VI-15-46) Pozimi 1944 / 45 pa se je velikost brigade zmanjšala in v njenih enotah je bilo 7. februarja 1945 po spisku 692 borcev, prisotnih 472. Oboroženih je bilo 680 ljudi. V oborožitvi je imela en težki in tri lahke minomete, dva težka mitraljeza, 34 puškomitraljezov, 144 brzostrelk in 444 pušk. (Zbornik VI-18-85) Številčno stanje brigade se je do osvoboditve povečevalo in v začetku aprila 1945 je bilo v brigadi 1.431 borcev in častnikov. (Kiauta, 1969: 679)

7.2. Brigade tujih narodnosti

Glavni štab NOV in PO Slovenije je rade volje sprejel vse, ki bi se bili pripravljene boriti proti sovražniku. Tako so sprejeli v svoje vrste tudi borce italijanske narodnosti in dovolili so jim ustanavljati lastne enote. Do kapitulacije Italije so vstopali le posamezni borci, kasneje pa so se začele ustanavljati tudi prve enote in kmalu so ustanovili tudi prvi dve italijanski brigadi. Podrejeni sta bili vodstvu slovenskega odpora, vendar jih je nemška jesenska ofenziva kmalu razbila in posamezne enote in vojaki so se priključili drugim slovenskim partizanskim enotam. Vojaški kader je bil kot v slovenskih brigadah, ustanovljenih po kapitulaciji Italije, neizkušen in ni zmožal pritiska nemških sil.

Brigado Garibaldi Natisone so ustanovili poleti 1944. Avgusta so jo s še eno brigado združili v divizijo Garibaldi Natisone. Ko se je priključila še tretja brigada, ta divizija in njene brigade niso bile več v sestavi NOV in PO Slovenije. (NOV na Slovenskem, 1978: 937) Na Krasu in v Spodnji Vipavski dolini je od 5. aprila 1944 delovala 14. tržaška udarna brigada Garibaldi

(12. oktobra 1944 je dobila zaporedno številko 20.). Bila je največja italijanska partizanska enota IX. korpusa. Ob ustanovitvi je imela v dveh bataljonih 268 partizanov. Imela je tudi poveljniški vod, ki je prerasel v četo, četo z mobilizacijskimi in obveščevalnimi nalogami, ter nekaj kurirskih postaj. Brigada je številčno izredno naraščala, konec julija, ko so ustanovili še 3. in 4. bataljon, je imela 943 borcev. Število se je do srede avgusta dvignilo na 2.252 borcev. Brigada je bila operativno vključena v 30. divizijo in sredi oktobra, ko so ji zamenjali zaporedno številko, so jo z njenimi več kot 300 borci popolnoma podredili štabu IX. korpusa in jo vključili v 30. divizijo. Njena bojna pot je trajala do konca vojne na Tržaškem. (Enciklopedija Slovenije, knjiga 13, 1999: 379-380)

Julija in avgusta 1944 se je veliko Italijanov priključilo partizanom. Tolikega števila Primorska ni mogla opremiti in okrog 1.000 so jih poslali na osrednje slovensko osvobojeno ozemlje. Sprva so opravljali le razna dela, tako da so šele 17. decembra 1944 v Beli krajini ustanovili 24. italijansko brigado Fratelli Fontanot. Najprej je bila podrejena štabu 18. divizije, od aprila 1945 pa je postala del italijanske divizije "Garibaldi Fontanot" 7. korpusa. Divizija Garibaldi Fontanot je nastala z združitvijo brigad divizije Garibaldi Natisone in brigade Fratelli Fontanot. Že prej omenjena divizija Garibaldi Natisone je 7. novembra 1944 spet postala del NOVJ. Imela je tri brigade (v oklepaju je število prisotnih borcev januarja 1945):

- 156. Bruno Buozzi (341 borcev),

-157. Guido Picelli (269 borcev),

-158. Antonio Gramsci (248 borcev). (NOV na Slovenskem, 1978; 938-939 in Petelin, 1985: 405)

V enotah NOV in PO Slovenije se je tako od kapitulacije Italije bojevalo krajši ali daljši čas kar osem brigad popolnjenih z partizani italijanske narodnosti. Nekateri avtorji štejejo le štiri, Tržaško udarno brigado, 16. tržaško brigado, 20. tržaško udarno brigado in 24. brigado Fratelli Fontanot. (Ferenc, 1992: 17-18)

Narodnoosvobodilna vojska Slovenije je v maju leta 1945, torej čisto ob koncu vojne, dobila še dve brigadi popolnjeni z borci iz tujine. Najprej so 5. maja v Šempasu ustanovili 1. rusko partizansko brigado, vendar so se po svečanem zboru ruski borci vrnil v njihovo domovino. Čez tri dni so v Bistrici v Rožu iz internirancev francoske narodnosti, osvobojenih iz

podružnice koncentracijskega taborišča Mauthausen na Ljubelju, ustanovili Francosko brigado Liberté. Imela je 106 borcev in je bila v sestavi partizanske straže v Rožu. Po umiku Jugoslovanske armade iz Koroške so se borci vrnili v domovino. (Enciklopedija Slovenije, knjiga 3, 1989: 138)

Sloveniji je tako v njenem boju pomagalo kar deset brigad tujih narodnosti. Nekatere so se borile daljši čas in posebej tiste, ki so se borile v notranjosti države, so imele formacije podobne slovenskim brigadam. Razen v jeziku poveljevanja se tako v ničemer niso razlikovale od slovenskih brigad.

8. ZNAČILNOSTI RAZVOJA IN RAZMERE V KATERIH SO NASTAJALE BRIGADE

Razvoj partizanskih enot v okviru vse NOV in POJ je bil zelo neenoten, kajti razvoj vojaških enot je bil močno odvisen od razvoja vsega narodnoosvobodilnega gibanja v ustreznih pokrajinah oziroma predelih. Enote NOV in PO Slovenije so se razvijale v drugačnih razmerah kot so se razvijale enote v drugih predelih Jugoslavije. Narodnoosvobodilna vojska Slovenije je bila ves čas samostojni del NOV in PO Jugoslavije na slovenskem ozemlju. Le s takšno organizacijo jugoslovanskih oboroženih sil je bilo moč uspešno voditi boj proti okupatorjem in njihovim pomagačem in to v soglasju s posebnostmi razmer na Slovenskem, v skladu z značilnostmi slovenskega ozemlja in tudi sovražnikov. (NOV na Slovenskem, 1978: 1012-1013) Brigade, ki so se razvijale v drugih jugoslovanskih pokrajinah, so imele podobne probleme kot slovenske, vendar so bile razen v Makedoniji, brigade nekoliko močnejše. V letu 1942 in 1943 je bila njihova povprečna moč okrog 800 borcev in v letu 1944 okrog 950 borcev. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 28) V letu 1945 se je številčna moč slovenskih brigad, v primerjavi z jugoslovanskimi, še zmanjšala.

Oblike boja in organizacije so se ves čas prilagajale tudi razlikam, ki so nastale zaradi razkosanosti slovenskega ozemlja med tri okupatorje, pa tudi posebnostim okupacijskih sistemov vsakega od njih.

Razvoj vojaških formacij je potekal iz oblike gverilske vojske v maneversko / teritorialno vojsko, od te v vojaško strukturo nove države in od več horizontalnih vojaško-političnih sistemov v hierarhični vojaški sistem. (Guštin, 2001: 185) NOV in PO Slovenije se je v svojem razvoju neprekinjeno prilagajala razmeram. K temu je treba šteti značilnosti Slovenije kot celote ali značilnosti ožjih območij (razvitost gibanja, naseljenost, prepredenost s prometnimi zvezami, industrijska in gospodarska pomembnost, značilnosti zemljišča itd., značilnosti sovražnika (število, oborožitev razporeditev, gostota mreže njegovih postojank itd.) ter moč razpoložljivih narodnoosvobodilnih enot (število borcev, njihova sestava, oborožitev, dotok novincev, izkušnje). Takšno neprekinjeno prilagajanje je terjalo pogoste preureditve in spremembe, nenehno iskanje novih, ustrežnejših organizacijskih ukrepov,

hkrati pa je omogočalo vzporeden obstoj najrazličnejših oblik organizacije (brigade, odredi, samostojni bataljoni, čete in vodi, Vojska državne varnosti in Narodne obrambe, Narodna zaščita, oborožene skupine v mestih itd.). (NOV na Slovenskem, 1978: 1013-1014) Prav v tej prilagodljivosti je mogoče iskati razloge zakaj enote NOV in POS niso nikoli doživele zelo hudega poraza in nikoli zares niso zapustile kakega področja v Sloveniji. Najtesneje povezano s taktiko delovanja v slovenskih terenskih razmerah in obstoječem sistemu okupacije - še posebno glede razmerja sil in števila sovražnikovih postojank je bilo tudi vprašanje velikosti partizanskih enot, posebno še brigad, divizij in korpusov. Razmere v Sloveniji so pogojevale obstoj relativno majhnih vojaških formacij. Tako je pehotna četa le redko presegla 80, bataljon 250, brigada 1.000 - 1.200 in divizija 3.000 borcev. (Hribernik, 1989: 119) Edina izjema je bil čas po kapitulaciji Italije, ko je kar nekaj brigadam število zraslo čez 1.500 borcev. Vendar se je to število hitro zmanjšalo in brigade so po nemški jesenski ofenzivi 1943 številčno močno usahnile, nekatere pa so morali tudi ukiniti.

Razvoj slovenskih partizanskih enot je bil postopen in se razvijal od posameznih oboroženih skupin, čet in bataljonov do korpusov. Leta 1941 so bile čete majhne (okoli 50 mož), vseeno pa so se delile na vode in desetine. Tudi število vodov in desetini je bilo različno - dva, trije pa tudi štirje vodi v četi in po dve do štiri desetine v vodu. To velja tudi za sestavo bataljonov. Prehod na temeljiteje organizirane akcije večjega obsega je bil postopen, pač tako kot so si starešine enot ter enote kot celota nabirali izkušnje ter sebi ustvarili zaupanje v moč orožja, v način delovanja in sposobnost vodenja enot. (Hribernik, 1989: 32) Z ustanovitvijo grup odredov naj bi se dosegla organizacijska usklajenost partizanskih odredov v vsej Jugoslaviji, kar je bilo sklenjeno že na posvetovanju v Stolichah (september 1941), česar pa razmere v Sloveniji do tedaj še niso dovoljevale. (Hribernik, 1989: 48)

Slovenski prostor je ves čas okupacije pokrivalo od najmanj 300 pa do 675 sovražnikovih postojank-oporišč. Te so nadzirale vse pomembnejše in obenem najbolj naravne prehode. Posebno še na rekah, mostovih, hribovju-gorah. (Hribernik, 1989: 84-85) Partizanske enote so imele probleme tudi z prehodi iz enega okupacijskega ozemlja v drugega. Na nemško-italijanski meji je bilo angažiranih kar precej vojakov in drugih oboroženih enot. Precejšen del meje je bil prepleten z žico, delno pa je bila tudi zaminirana. Na nekaterih mestih pa je bila branjena tudi z bunkerji.

Slovenske partizanske enote so se kljub takim težkim razmeram dokaj uspešno razvijale. Organizacija brigad ni bila toga, ampak se je nenehno prilagajala razmeram, potrebam in možnostim. Na organizacijo so vplivali: mobilizacijske zmožnosti posameznega območja, količina orožja in streliva, prehrana in ostala oskrba enot, bližina osvobojenih ozemelj, prisotnost in aktivnost sovražnika idr. Tiste brigade, ki so se bojevale na robovih osvobojenih ozemelj, so imele boljše sestavljeno formacijo in več težkega orožja. Brigade, ki so manevrirale na partizanski način so imele malo prateža in so bile brez vozov za transport. V IX. korpusu in v IV. operativni coni so brigade, v primeru hujših sovražnikovih ofenzivnih akcij in če je to zahteval operativni položaj, pogosto skrile težje orožje, če ga niso mogle nositi s seboj. (NOV nas Slovenskem, 1978: 820)

Specifičnost slovenskega prostora in načrti glavnega štaba so pogojevali, da so v Sloveniji ustanavljali več manjših enot, ki so bile razporejene po celotnem teritoriju Slovenije. Tako tudi brigade niso bile na ravni velikosti brigad takratnih razvitih vojska. Razvoj brigad kot tudi ostalih enot NOV in PO Slovenije je bil postopen, od leta 1942 do 1945, razen v zaključnem obdobju, ko so partizanske enote pričakovale konec vojne, dežela je bila že izčrpana in tudi sovražnik, ki je hotel zavarovati svoj umik iz Balkana, je v tem zadnjem obdobju močno povečal pritisk na slovenske odporiške enote in njihove osvobojene teritorije. Kljub vsem težavam je v slovenskem narodnoosvobodilnem odporu sodelovalo več kot 40 brigad, nekatere daljši čas, nekatere pa zelo kratko obdobje.

Tabela 8.1: **Brigade v Narodnoosvobodilni vojski Slovenije**

	Ustano- vljenih	Od njih ukinjenih	Ustanovljenih na slovenskem ozemlju	Zunaj slovenskega ozemlja	Slovenske narodnosti	Tuje narodnosti	Pehotne ali navadne	Specialne
1941	-	-	-	-	-	-	-	-
1942	5	1	5	-	5	-	5	-
1943 do sept.	4	1	4	-	4	-	4	-
1943 po sept.	19	9	19	-	17	2	18	1
1944	9	1	8	1	7	2	4	5
1945	6	-	5	1	4	2	3	3
SKUPAJ	43	12	41	2	37	6	34	9

(Ferenc, 1992: 18)

Pri tem pregledu ni upoštevanih nekaterih brigad, ki sem jih v svoji diplomski opisal in jih obravnaval kot slovenske oziroma podrejene glavnemu štabu NOV in PO Slovenije. Med

specialnimi brigadami lahko prištejemo še 4. brigado VDV (kurirska) in še štiri brigade borcev italijanske narodnosti (glej poglavje 7.2.).

Povprečno število borcev v brigadah se je gibalo okrog 500, odvisno od operativnega območja na katerem so delovale. To pomeni, da so bile na ravni bataljonov razvitih armad, vendar pa je bila oborožitev brigad vsaj do kapitulacije Italije veliko slabša kot v italijanskih ali nemških bataljonih. Primer je nemški bataljon, ki je imel 48 mitraljezov, 500 do 550 pušk, 72 brzostrelk, 39 lahkih in 6 težkih minometov. Domobranski bataljon pa je imel 400 do 500 pušk, 35 mitraljezov, 15 lahkih in 3 težke minomete. Proti koncu leta 1944 in v začetku leta 1945 se je ognjena moč Ljubljanske brigade lahko primerjala z močjo okrepljene nemške čete. (Lah, 1990: 390) Moramo pa upoštevati, da je bilo stanje na območju IX. korpusa in IV. operativne cone še veliko slabše. Te enote so bile nekoliko odmaknjene od glavnega štaba in ta je tudi prioritarno opremljal in popolnjeval brigade na območju VII. korpusa. Še proti koncu leta 1944 so morali iz Štajerske pošiljati nove in nove borce, medtem ko sta bili Zidanškova in Šlandrova brigada na Dolenjskem že zelo oslabljeni in številčno na ravni okrepljenih čet, če oborožitve in ognjene moči ne upoštevamo.

Prvo formirane brigade so bile operativne enote s strateškimi nalogami. S formiranjem korpusov in divizij, pa so postale taktične enote v sestavi divizij in korpusov. Od vseh enot NOV, so bile brigade najprimernejša formacijska oblika za izvajanje specifične partizanske taktike. (Vojna enciklopedija, knjiga 2, 1972: 28)

9. VERIFIKACIJA HIPOTEZ

HIPOTEZA 1

Partizanska brigada je bila osnovna operativna enota, ki je ustrezala partizanskemu bojevanju. Bila je dovolj majhna in fleksibilna enota, da je lahko manevrirala po celotnem ozemlju Slovenije. Ustanovljena je bila zaradi potrebe po enotah, ki bi lahko z večjimi ofenzivnimi nalogami zavzemale in uničevale sovražne pozicije.

Hipotezo lahko v celoti potrdim, saj že sam namen, ki ga je vodstvo partizanskega odpora zapisalo v jeseni leta 1942, potrjuje to mojo hipotezo. "Brigade še vedno niso postale partizanska vojska višje stopnje. Štabom brigad mora biti jasno, da za uspeh ni več dovolj le stari partizanski način presenečenja, nenadnega udara in hitrega umika. Brigada je formacija, ki smo jo ustanovili predvsem z namenom da juriša, zavzema, uničuje sovražnikove položaje." (Zbornik VI-4-74) Dokler je bilo osvobojeno ozemlje pod partizanskim nadzorom, so potrebovali manjše enote, ki so lahko kontrolirale celotno ozemlje. Z novimi razmerami, do katerih je pripeljala velika italijanska ofenziva, se je pokazala potreba po koncentraciji enot. Te enote bi morale biti sposobne izvesti večje in učinkovitejše napade in ne bi bile več vezane na določen teritorij. Uspešno so izvajale tudi premike in manevre po celotnem teritoriju Slovenije, večkrat pa so prešle tudi mejo med Nemčijo in Italijo, ter Hrvaško.

HIPOTEZA 2

Formacija slovenskih partizanskih brigad je bila odvisna od različnih dejavnikov: moči sovražnika na določenem območju, konfiguracije, vendar je bila povezana predvsem z pomanjkanjem ljudi in orožja. Tako so bile slovenske brigade, brigade predvsem po imenu in ne po številu ljudi in oborožitvi.

Če upoštevamo, da je imel takratni nemški ali italijanski bataljon okrog 500 vojakov, potem res vidimo, da so bile partizanske brigade to predvsem po imenu in ne po formaciji. Pri tem moramo upoštevati še orožje oziroma ognjeno moč, ki je bilo še slabše v razmerju do brigad razvitih vojska. Vendar menim, da je bila njihova povprečna številčna moč primerna razmeram v kakršnih je potekalo partizansko vojskovanje na Slovenskem. Za še večje uspehe pa bi potrebovali več težjega orožja, predvsem minometov in mitraljezov. Razvoj vseh brigadnih formacij v Sloveniji je imel skupne točke, razvijale so se po istih navodilih iz centra, vendar je med posameznimi operativnimi območji prihajalo do večjih razlik.

Pomembna je bila konfiguracija in ostale značilnosti območja na katerem so brigade delovale, možnost oskrbovanja, orožje in strelivo, ki so ga imeli na razpolago itd.

HIPOTEZA 3

Slovenske brigade zaradi večje komunikacijske gostote, velikega števila sovražnikovih oporišč in pravzaprav malo velikih gozdnih območij, ki jih je lahko sovražnik obkolil in preiskal, nikoli niso dosegle velikosti partizanskih brigad v ostalih jugoslovanskih pokrajinah, čeprav je formacija izhajala iz istih izhodišč. Zaradi specifičnosti slovenskega ozemlja in pomanjkanja človeškega faktorja, je bilo število partizanov v brigadi le redko večje kot 1000.

Ozemlje Slovenije, ki je že samo po sebi dovolj razgibano, je bilo v času okupacije razdeljeno med tri sovražnikove teritorije. Ti so med svojimi ozemlji zgradili prepreke, ki so omejevale prehode partizanskih enot. Prav tako je bila Slovenija že takrat prepredena s številnimi cestami, ki so omogočale sovražniku razmeroma lahek dostop do vseh območij in s tem tudi razmeroma lahko nadzorovanje velikega dela Slovenije. Partizanske enote so bile tako potisnjene v dokaj majhna območja, kjer so imeli svoje osvobojene teritorije. Ti teritoriji so bili v primerjavi z osvobojenimi ozemlji v Bosni in drugod po Jugoslaviji zelo majhni in niso dopustili prebivanja in oskrbovanja večjih enot. Tako slovenske partizanske brigade nikoli niso dosegle stopnje razvitosti in velikosti jugoslovanskih brigad, vendar tudi niso nikoli zapustile tako velikih območij kot so to storili partizani v Srbiji. Povprečna moč jugoslovanskih brigad se je gibala nekje okrog 800 do 900 borcev, kar je bilo približno tretjino več kot je bila povprečna moč slovenskih brigad.

Številčnost slovenskih partizanskih brigad je samo v času kapitulacije Italije preseгла 1.000, vendar so splošne razmere in pripravljenost poveljnikov in borcev prisilili, da se je to število hitro in ponekod zelo drastično zmanjšalo. Temu številu so se brigade le redko približale.

VIRI

Objavljeni viri

- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije, VI. del, Boji v Sloveniji 1941 - 1945, knjige 1 - 17 (1952 - 1986). Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem, knjigi 1 (18) in 2 (19), Boji na Slovenskem 1944 - 1945 (1995 - 1997). Obramboslovni raziskovalni center inštituta za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede, Ljubljana.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, Tom VI, Borbe u Sloveniji 1941 - 1945, knjige 1 - 19 (1952 - 1975). Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije i Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Beograd.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije Tom II, knjiga 7 (1961). Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije. Beograd.

Knjige

- Ambrožič, Lado - Novljan (1972): Gubčeva brigada. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Ambrožič, Lado - Novljan (1975): Cankarjeva brigada. Partizanska knjiga in odbor Cankarjeve brigade, Ljubljana.
- Ambrožič, Lado - Novljan (1978): Pohod štirinajste, druga dopolnjena in popravljena izdaja. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Ambrožič, Lado - Novljan (1983): Petnajsta divizija. Založba borec in Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Anić, Nikola, Sekula Joksimović, Mirko Gutić (1982): Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Pregled razvoja oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta 1941-1945. Vojnoistorijski institut, Beograd.
- Cerar, Srečko, Gracijan Škrk (1992): Gradili smo. Inženirska (gradbena) brigada 7. korpusa NOV. Odbor skupnosti borcev Inženirske (Gradbene) brigade in Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana.

- Fajdiga, Mirko (1975): Zidanškova brigada. Partizanska knjiga in odbor Zidanškove brigade, Ljubljana.
- Guček, Milan (1974): Šercerjeva brigada. Partizanska knjiga in odbor Šercerjeve brigade, Ljubljana.
- Hribovšek, Mitja (1975): Prekmurska brigada. Partizanska knjiga in odbor Prekmurske brigade, Ljubljana.
- Isakovič, Radosav (1973): Kosovelova brigada. Partizanska knjiga in Odbor Kosovelove brigade, Ljubljana.
- Kiauta, Ladislav (1969): Na bojni črti osemnajste, Zgodovinski oris 18. divizije NOV in PO Jugoslavije. Zavod Borec, Ljubljana.
- Klanjšček, Zdravko (1999): Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943 - 1945. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana.
- Kraševac, Velimir - Igor (1991): Deveta kočevska brigada. Revija Obramba, Ljubljana.
- Lah, Borivoj - Boris (1975): Prva slovenska artilerijska brigada. Partizanska knjiga in Odbor Prve slovenske artilerijske brigade, Ljubljana.
- Lah, Borivoj - Boris (1985): Artilerija 9. korpusa. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Lah, Borivoj - Boris (1990): Ljubljanska brigada. Odbor skupnosti borcev X. SNOUB Ljubljanske, Ljubljana.
- Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, tretja izdaja (1978). Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Petelin, Stanko (1980): Prešernova brigada, 2. izdaja. Založba Borec, Ljubljana.
- Petelin, Stanko (1983): Gradnikova brigada. Založba Borec in Naša Obramba, Ljubljana.
- Petelin, Stanko (1985): Enaintrideseta divizija. Založba Borec in Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Stiplovšek, Miroslav (1971): Šlandrova brigada. Partizanska knjiga, Založba Obzorja in odbor Šlandrove brigade, Ljubljana, Maribor.
- Strle, Franci (1981): Tomšičeva brigada uvodni del, 2. izpopolnjena izdaja. Odbor 1. SPUB Toneta Tomšiča, Ljubljana.
- Strle, Franci (1986): Tomšičeva brigada. Založba Borec in Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Strle, Franci (1989): Tomšičeva brigada 1943. Naša Obramba in Republiška konferenca Zveze rezervnih vojaških starešin Slovenije, Ljubljana.
- Strle, Franci (1995): Tomšičeva brigada 1944. Založba Obzorja Maribor, Maribor.

- Šmit, Jože, Rado Bordon, Albert Klun (1969): Peta prekomorska brigada "Ivana Turšiča-Iztoka." ČZP Soča, Nova Gorica.
- Španija 1936-1939 (1971): Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Švajncer, Janez (1992): Vojna in vojaška zgodovina Slovencev. Prešernova družba, Ljubljana.
- Vresnik, Drago, Branko Jerkič (1999): Zaščita in boj za svobodo 1944-1945, Poveljstvo VDV-1. slovenska divizija Narodne obrambe, Prva brigada VDV-NO. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana.

Članki v revijah oziroma zbornikih

- Ferenc, Tone (1992): Slovenske narodnoosvobodilne brigade. Svobodna misel, 30, 17, str. 15-18.
- Guštin, Damijan (2001): Bistvene razlike med razvojem NOB na vojaškem področju v Sloveniji in drugih jugoslovanskih pokrajinah ter sosednjih narodih. V: Odpor 1941. Borec, Ljubljana.
- Klanjšček, Zdravko (1985): Višja organizacija partizanskih enot. Naša obramba, 17, 3, str. 40-41.
- Hribernik, Rudolf - Svarun (1989): Posebnosti narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji ter organizacijske in taktične značilnosti partizanskega načina bojevanja NOV in PO Slovenije. V: Posebnosti narodnoosvobodilnega gibanja in partizanskega bojevanja NOV in POS na Slovenskem. Predsedstvo SR Slovenije, Ljubljana, str. 15-125.

Enciklopedije in priročniki

- Enciklopedija Slovenije, knjige 1 - 13 (1987 - 1999). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- International military and defense encyclopedia (1993). Brassey's, Washington.
- Vojna enciklopedija, drugo izdanje (1972). Beograd.

LITERATURA

- Ferenc, Tone (1983): Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Lah, Borivoj - Boris (1996): Od Kobarida do Trsta: boji 30. divizije v štirinajstih ofenzivah. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana.
- Abram, Mario, (1986): Itinerario di lotta. Cronaca dela Brigata d' Assalto "Garibaldi - Trieste. Fiume.